

ANTONI MARIA SBERT

1901–1980

JOSEP MASSOT I MUNTANER

Barcelona, abril 2008

Generalitat de Catalunya
Departament de la Vicepresidència

La publicació d'aquesta obra ha rebut el suport
del Centre d'Història Contemporània de Catalunya

Fotografia de coberta: Archivo General de la Administración, Alcalá de Henares

ANTONI MARIA SBERT

1901-1980

JOSEP MASSOT

SUMARI

L'«etern estudiant»	7
El parlamentari	15
Conseller de Cultura i de Governació.....	23
L'exili i la Fundació Ramon Llull.....	37
Una nova vida a Mèxic	61
L'home de Tarradellas.....	69
Nota bibliogràfica.....	77
Índex onomàstic	79
Índex d'organitzacions.....	83
Índex de publicacions periòdiques.....	87

L'«ETERN ESTUDIANT»

Antoni Maria Joan Ramon Miquel Sbert i Massanet, futur conseller de la Generalitat de Catalunya i home de confiança de Lluís Companys i de Josep Tarradellas, va néixer a la ciutat de Palma el 29 de setembre de 1901. Era el fill gran d'una família noble —que arribà a constar de cinc germanes i un altre germà— i ell mateix presumia que era de remot origen germànic i que s'havia establert a Mallorca ja al segle XIII, durant la conquesta de Jaume I de Catalunya-Aragó. Si no vaig errat, el seu fill Antoni, ja traspassat, em va explicar que presumia també d'una certa relació amb Ramon Llull. En tot cas, sí que sabem que tenia un avi addicte a Alfons XII, senador i diputat conservador, Joan Massanet i Ochando, i un oncle bisbe de Sogorb al començament del segle XX, Antoni M. Massanet i Verd. El seu pare, d'altra banda, era contraalmirall de l'Armada i havia pres part a la batalla de Cavite, a les Filipines, en la qual l'esquadra nord-americana derrotà el vaixells espanyols.

D'acord amb la situació familiar, Sbert estudià les primeres lletres a Palma, al col·legi francès de la Salle, i el batxillerat amb els agustins, tot i que s'hagué d'examinar a l'Institut de Segon Ensenyament, que aleshores era a l'antic col·legi dels jesuïtes, a Montision. Ens consta que hi obtingué un premi extraordinari en història, que demostra la seva gran intel·ligència

i l'interès per les matèries de lletres que va tenir durant tota la vida. De tota manera, va decidir entrar a l'Escuela Especial de Ingenieros Agrónomos de Madrid, on entrà en contacte amb els moviments d'estudiants que començaven a organitzar-se i que iniciaven una relació amb moviments similars d'altres països. El 1921 va fundar a Madrid, juntament amb un grup d'estudiants llatinoamericans, la FUHA (Federación Universitaria Hispano-Americana), i el 1922 presidí un «comitè nacional» per a l'organització del moviment universitari a l'Estat espanyol, el vicepresident del qual era José Antonio Primo de Rivera, més endavant fundador de la Falange Española. Aviat es produïren incidents entre estudiants i militars, amb intervenció de la policia, i Sbert i altres companys seus hi van resultar ferits. D'aleshores ençà el seu nom es popularitzà com a líder de les protestes estudiantils i el 1923 s'enfrontà amb José Antonio Primo de Rivera i aconseguí el suport majoritari per a constituir la FUE (Federación Universitaria y Escolar), de la qual esdevingué capdavanter.

El general Primo de Rivera, pare de José Antonio, feu un cop d'estat el setembre de 1923 i proclamà una dictadura militar, que instaurà un règim autoritari no gens respectuós amb les llibertats que exigien els estudiants del moment. Malgrat els intents del dictador per aconseguir «domesticar» Sbert, la FUE es va anar implantant a tot arreu i hi hagué enfrontaments directes entre Sbert i les noves autoritats, el més sonat dels quals tingué com a protagonista el mateix general Primo de Rivera. En efecte, el 15 de maig de 1925, festa de sant Isidre Llaurador, patró de l'agricultura, fou inaugurada la nova Escola d'Enginyers Agrònoms de Madrid, a la Ciutat Universitària, amb assistència del rei Alfons XIII i del dictador. Sbert, que aleshores

acabava el sisè curs de carrera, presidia la delegació d'alumnes que havia de representar-hi la FUE i, en nom dels joves enginyers i dels estudiants de l'Escola, demanà al Govern que iniciés la concentració parcel·lària, que consideraven indispensable per a l'augment de la producció i per al millorament de l'economia agrícola. Primo de Rivera, irritat, li féu saber que aquesta petició havia d'ésser feta seguint la via reglamentària i li recordà que cap alumne d'una Acadèmia Militar hauria gosat faltar d'aquella manera a la disciplina. Sbert li replicà que no sabia que haguessin estat sotmesos a la disciplina militar i demanà permís al rei per retirar-se i renunciar a representar els seus companys, com va fer tot seguit, juntament amb els altres estudiants, amb la majoria d'enginyers i fins i tot amb alguns invitats a la festa.

Aviat Sbert fou sotmès a un consell de disciplina, per ordre del general Primo de Rivera, el qual no s'acontentà amb l'amonestació que se li feia per falta de respecte a un superior i manà que fos empresonat i en decretà l'expulsió de l'Escola d'Enginyers Agrònoms i el desterrament a Fernando Poo —aleshores colònia espanyola— o a Fuerteventura. El que ell anomenava «el cabecilla Sbert», fou incomunicat a la presó de Madrid i, gràcies a la intercessió davant el rei del comte de Sallent, en lloc d'anar cap a Andalusia aconseguí d'agafar el tren cap a Barcelona i fou confinat a Mallorca, on pogué viure amb la seva família. Aviat intentà de reprendre els estudis, però fou expulsat per segona vegada de la Universitat i arribà a ésser incapacitat per a cursar cap carrera i per a exercir càrrecs públics. El 7 de març de 1929 fou detingut altre cop, acusat d'establir contactes amb els soviètics —i fins i tot de cobrar d'ells—, quan en realitat l'agost de 1928 havia assistit, a París i a Chartres, invitat

pel Govern francès, a la Conferència internacional de l'Entr'aid-e Universitaire i al x Congrés de la Confédération Internationale des Étudiants. L'endemà, una nota oficiosa de premsa del dictador exclouïa de la Universitat el «bien caracterizado de agitador y cabecilla» Sbert, qualificat d'«estudiante ya veterano». Altre cop fou desterrat a Mallorca, després de passar per la presó de Torrelaguna.

Les lluites entre els estudiants, integrats en la FUE, que consideraven Sbert com el seu capdavanter, i la dictadura duraren fins a la dimissió de Primo de Rivera, el gener de 1930. A partir d'aleshores el qui era conegut arreu com l'«etern estudiant» —i que, de fet, no va arribar a aconseguir cap títol, llevat del d'aparellador d'obres— fou considerat com un heroi i objecte de múltiples homenatges. Ja el 3 de febrer de 1930 se celebrà un dinar en honor seu al Grand Hotel de Palma, al qual assistiren més de dues-centes persones de les més diverses ideologies. Gabriel Alomar hi proclamà que Sbert rescatava «pecats tradicionals de la nostra Mallorca tímida, plena de seny, avesada a posar sordina a les més imperioses exaltacions de l'ànima», i li augurà un futur polític brillant:

«Jo veig en vós l'esperança i el començament d'una Mallorca nova, destinada a aportar a la ciutadania un to major, a fer-se una personalitat col·lectiva, fidel a la veritable avior, i digna, a un mateix temps, de l'impuls adelerat d'un Ramon Llull i de l'energia d'un Joanot Colom.»

Sbert mateix contestà amb un extens discurs, del qual només posseïm el text castellà, en el qual s'alegrava de la caiguda del règim de Primo de Rivera, tot i que no li guardava rancor, i po-

sava en relleu que aquesta caiguda era només un començament de molts altres canvis indispensables:

«Acabamos de echar a un diablo de nuestro cuerpo. Y echaremos cualquier día a los otros por arte de magia o por la cirugía... Pero permitidme que me valga de auditorio tan selecto para decir la verdad, mi verdad —que puede no ser la vuestra. Con la emoción de este homenaje, que ofrezco íntegro a esos compañeros de la FUE —representados por mi fraternal amigo Arturo Soria, original y culto hombre de acción— no debo callar que me preocupan menos los diablos que el cuerpo social en el que están hospedados, porque yo creo que estos diablos nos entraron en el cuerpo porque el cuerpo los está pidiendo a gritos, porque está gravemente enfermo. Lo creo como lo creía nuestro ilustre paisano don Antonio Maura —el gran reaccionario de la revolución desde arriba—, aunque discrepemos a fondo en el remedio de tan grave enfermedad.»

Malgrat la seva formació madrilenya, Sbert ja havia descobert aleshores la cultura pròpia del seu país i tenia les idees ben clares sobre la qüestió catalana. El devia haver ajudat en aquest camí la relació amb Miquel Ferrà, director de la Residència d'estudiants de la Universitat Industrial de Barcelona en la qual Sbert s'allotjava de tant en tant i en la qual a partir del 1930 viuria d'una manera habitual, el qual aconseguí que el 1931 col·laborés en l'*Almanac de les Lletres* que ell, Joan Pons i Marquès i altres escriptors mallorquins tiraven endavant amb un gran esforç. En el discurs al Grand Hotel, Sbert insistia que «la España oficial es un fantasma. Es un alma en pena la España auténtica. La España desconocida, falseada desde las escuelas y universidades, desde las Academias y desde

el poder. En esta España hace unos pocos meses Primo de Rivera descubrió, con motivo de su viaje de septiembre (a Mallorca) que a su alrededor los miembros de la Unión Patriótica [el partit fantasma que li feia costat] hablaban un lenguaje que le pareció como si fuera catalán... Y después de una breve lección de historia del Presidente de la Diputación —nuestro amigo, tan hondamente arraigado en esta tierra de catalanesca solera [Josep Morell Bellet]— demostró Primo de Rivera su ingenio resumiendo:

«Lo que ustedes hablan es una mezcla de catalán y de aragonés como lenguaje familiar», dando por bueno que no fuera catalán puro —lo que sería muy grave— y por algo vinieron unos cuantos aragoneses con don Jaime el Conquistador. Es cierto de debemos a esta providencial ignorancia y a la suerte de haver tenido un gobernador catalán [Pere Lloses], el haber podido continuar publicando *La Nostra Terra* [revista de l'Associació per la Cultura de Mallorca] y el boletín de la Societat Arqueològica Luliana [de la qual Sbert era membre des del 1929] entre otra literatura inofensiva, con la ortografía del Institut d'Estudis Catalans en nuestra lengua «familiar». Y está también claro que en España se puede llegar a general y ser Grande de España y Ministro y Presidente y Dictador e ignorar a Ramón Llull y a la pléyade de gramáticos, poetas y escritores que Mallorca ha dado a las letras catalanas. Se puede hasta acordar subvenciones a Mosén [Antoni M.] Alcover para un Diccionario catalano-valenciano-balear y creer que es un diccionario en tres idiomas distintos, ignorando este nuevo misterio de la Santísima Trinidad: tres personas distintas y una sola verdadera». I l'acabava propugnant «rehacer España desde la Universidad y para el pueblo, con el pueblo y por la Libertad. Rehacerla como es y no como quisieron hacerla: con sus

cuatro lenguas, en una comunidad de naciones y hombres libres y solidarios. Esto es la FUE o no es nada más que un deporte. Para ella nuestros aplausos y mi emoción y mi alma preñada de amor de mallorquín».

Tot seguit, Sbert s'adreçà a Barcelona, on arribà el 7 de febrer de 1930 al matí i hi fou rebut «trionfalment» pels estudiants, que l'acolliren amb pancartes i l'acompanyaren a l'hotel, a la Universitat i a la Facultat de Medicina. Un entusiasme similar mostraren aviat els seus companys de Madrid i de València.

Ja abans, el 1924, Sbert havia estat iniciat en la maçoneria, en la qual no arribà gaire lluny, però la pertinença a la qual li permeté múltiples contactes i li facilità l'estada a França, durant la guerra civil, i probablement l'estada posterior a Mèxic. Tingué també relació, no sabem des de quan, amb els rotaris, aleshores malvistos per l'Església catòlica. No cal dir que, tot i pertànyer a una família molt religiosa, Sbert s'anà separant del catolicisme en el qual havia estat educat i adoptà una actitud agnòstica, bé que sempre molt respectuosa amb les opinions dels altres.

La intenció de Sbert en acabar la dictadura era d'acabar la carrera d'enginyer industrial, però a l'hora de la veritat es va anar dispersant en altres temes culturals i jurídics, pels quals sentia més interès, i es decantà per una activitat de tipus polític, que aviat el duria a Esquerra Republicana de Catalunya.

No podem oblidar que al desembre de 1927 havia intervingut des de Madrid en la famosa Exposició del Llibre Català que havia organitzat *La Gaceta Literaria*, amb el suport econòmic

de Francesc Cambó i la llarga mà del seu assessor mallorquí Joan Estelrich, secundat eficaçment per Jesús Bellido i per Antoni M. Sbert. Per això mateix, el març de 1930 va participar també en els actes celebrats a Barcelona i a Sitges en homenatge als intel·lectuals castellans per agrair-los l'ajuda que els havien prestat el 1927, i aprofità l'avinentsa per publicar un article a la revista *Mirador* (3 de març de 1927) titulat «La intel·ligència entre els intel·lectuals», en el qual demanava passes fermes per a la resolució del problema català, sense propugnar una opció independentista, com no faria mai:

«Catalunya no deu haver de pensar a resoldre el seu problema fora de la intel·ligència de la resta d'Espanya fins que pugui estar certa que l'Espanya actual considera resolt el seu sense incloure-hi el nostre. Catalunya no deu haver de confondre Espanya amb l'Estat espanyol, forma i no substància. Espanya, la millor part d'Espanya, no és actualment solidària de l'Estat.»

Demanava, però, com continuaria fent sempre —tot posant-ho en boca dels intel·lectuals castellans que havien acudit a Barcelona, «el reconeixement d'una cultura i d'una llengua catalanes i la necessitat de concedir a Catalunya l'autonomia cultural i administrativa amb el dret d'usar la nostra parla vernacle», i «la lliure convivència dels pobles peninsulars dintre un estat federal», a través de «l'Assemblea Nacional o de Corts Constituents. Pel fet de concórrer-hi els pobles hispànics, amb llur representació autèntica per ells elegida, s'estableix llur llibertat per a pactar llur autonomia o la unió federal; fins després del pacte són tots lliures de signar-lo».

EL PARLAMENTARI

Ben aviat, el 14 d'abril de 1931, el fracàs dels partits monàrquics a les eleccions municipals va dur a la renúncia del rei Alfons XIII i a la ràpida instauració de la Segona República, que iniciaria una renovació de la vida política de l'Estat espanyol i obriaria una escletxa per a les aspiracions autonòmiques de Catalunya, tot i que tindria sempre en contra els sectors més conservadors de la societat que —després d'algunes temptatives frustrades— acabarien triomfant després del cop d'estat dretà del 17-19 de juliol de 1936, que donà lloc a una guerra fratricida que duraria fins al mes d'abril de 1939.

Antoni M. Sbert, que aleshores tenia un gran prestigi dins els ambients d'esquerra, a causa de la seva actuació durant la dictadura de Primo de Rivera i pel seu lideratge a la FUE, participà des del primer dia en llocs més amagats o en llocs més visibles—, de l'aventura que el president Francesc Macià inicià a Catalunya. Ja el 14 d'abril de 1931, tot fent-se ressò de l'actitud anterior de Sbert, Macià li escriví unes ratlles en les quals el saludava «amb tota l'ànima» en el «moment de proclamar l'Estat Català sota el règim de la República Catalana», i li demanava la seva «col·laboració començant per proclamar la República a la vostra ciutat i preparant-vos a defensar-la quan us cridi».

Membre fundador d'Esquerra Republicana de Catalunya, el partit que Macià havia creat a correcció el març de 1931, Sbert fou diputat pel seu partit a les Corts Constituents de la República, durant la legislatura 1931-1933 i arribà a presidir-hi el grup parlamentari català. Realista i pràctic, féu sempre una feina de passadissos poc lluida però sempre eficaç i predicà moderació als seus coreligionaris a fi de poder aconseguir un Estatut de Catalunya acceptat per totes les forces polítiques, bé que molt inferior a les aspiracions dels catalans que l'havien impulsat. De tota manera, no amagà els seus sentiments ni deixà de banda les seves reivindicacions. El 25 de setembre de 1931, per exemple, es va adherir a la proposta de Gabriel Alover —no acceptada per les Corts— que hi hagués la possibilitat que les regions autònomes es federessin, és a dir, parlant en plata, que pogués haver-hi un acord entre el Principat de Catalunya i les Illes Balears. El 27 de juliol de 1932 va defensar sense èxit l'assumpció de «la totalidad, no ya de la ejecución, sino de la legislación en materia de enseñanza, salvo en aquello que han dispuesto los arts. 48. 49 y 50 de la Constitución de la República española», i l'«atribución plena en materia de Archivos, de Museos, de Bibliotecas, de Bellas Artes», que hauria resolt el tema espinós de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, encara avui objecte de polèmiques i de baralles infundades. En acabar aquesta intervenció, va expressar la seva desil·lusió per la manera com anaven les coses i va demanar als parlamentaris que mirassin amb uns altres ulls la realitat de Catalunya:

«Para terminar por las exigencias del Sr. Presidente, amparado en el Reglamento, diré que vosotros podréis juzgar la cuestión de enseñanza como mejor queráis; pero nosotros, de no ser atendidas nuestras aspiraciones, habremos de marchar de aquí con

gran dolor, dolor que yo sentiré más agudamente porque, como mallorquín, catalán de la zona templada (porque Mallorca es la zona templada de un catalanismo espiritual), he pensado durante diez años en que llegaría esta hora solemne en que podríamos ponernos de acuerdo.

Creí sinceramente que podría compaginar mi espiritualidad catalana con mi españolismo, y lo he venido practicando durante esos diez años de mi juventud; después he visto cómo se levantaba todo un torrente de recelos y me he convencido de que estaba en un error, porque enfrente de esa comunión de sentimientos que yo había practicado y que había creído que era posible mantener, sintiendo hondamente a España, no a través del Estado español, sino a través de la solidaridad de todos los españoles, han surgido hechos y apreciaciones del problema que me han demostrado que sufría una equivocación. No obstante, nosotros, los que amamos la autonomía de Cataluña y la deseamos sin ninguna clase de perjuicios anhelamos llegar a una solución cordial, y yo os pido que no la hagáis imposible, que con vuestra conducta me desmintáis.»

D'altra banda, Sbert fou vicepresident de la Comissió d'Instrucció Pública i Belles Arts de les Corts i al final de 1932 fou nomenat secretari —en representació del seu partit—, juntament amb José Royo Gómez —representant d'Acción Republicana—, de la Federación de Izquierdas Republicanas Parlamentarias Españolas (FIRPE), creada per iniciativa de Manuel Azaña, i del 1932 al 1936 fou membre i vicepresident de la Comissió Mixta per als Traspasos de Serveis de l'Estatut de Catalunya. A partir del setembre de 1933 esdevingué magistrat del Tribunal de Garanties Constitucionals de la República, on defensà

amb convicció la Llei de contractes de conreu, impugnada per la Lliga Regionalista i el dret dels catalans a legislar en matèria civil. Fou especialment rellevant la defensa que hi va fer del Govern català, empresonat arran dels Fets d'Octubre de 1934. A partir del 2 de març de 1936, poc després de les eleccions del 16 de febrer, el Tribunal Constitucional es reuní per tractar el recurs d'inconstitucionalitat de la Llei del 2 de gener de 1935, aprovada per les Corts, que havia suspès la vigència de l'Estatut de Catalunya. Sbert hi intervingué a fons i aconseguí que fos rebutjada la ponència que defensava la constitucionalitat de la Llei. El 4 de març, en efecte, Ventura Gassol, president en funcions de la Generalitat a causa d'una malaltia de Lluís Companys, li adreçà un telegrama felicitant-lo pel seu èxit:

«Assabentat resultat Tribunal Garanties, t'abraço en nom del Govern i propi i faig constar agraïment de Catalunya teva magnífica gestió.»

Al cap de pocs dies, el 13 de març de 1936, el Casal Nacionalista d'Esquerra del districte IV —del carrer Baix de Sant Pere— va organitzar un homenatge multitudinari a Sbert per la seva actuació tenaç i profunda en l'afer del Tribunal Constitucional, en el qual van prendre la paraula el president del Casal, Marià Rubió i Tudurí, Antoni Rovira i Virgili i Ventura Gassol. Rovira féu grans elogis de Sbert, el qual havia «trobat en el Tribunal de Garanties un lloc estratègic per a defensar el dret i la justícia», amb «una preparació que li ha permès de lliurar les àrdues batalles que s'han hagut de lliurar». Rovira considerava que l'èxit de Sbert era «un veritable miracle», ja que «aquest Tribunal és aquell mateix que va voler destruir la Llei de conreus, que va

oposar-se a la immunitat dels diputats del Parlament de Catalunya i que reserva encara, segurament, molts atacs a Catalunya», i recordava «l'actuació combativa del nostre amic durant la dictadura als medis universitaris. Sbert és un català de Mallorca, que sent plenament la idea i la cultura de la Catalunya gran. Convé, sempre que hi hagi ocasió, remarcar aquesta unitat de la Catalunya gran. La història, la sang, més que res la llengua, formen aquesta unitat indestructible, pesi a totes les malvolences». Sbert mateix insistí en la seva condició de «català de Mallorca», d'una Mallorca que «no és la Mallorca d'un contrabandista [Joan March]; que és la Mallorca enèrgica, la Mallorca catalana, la Mallorca que porta sempre no en el cervell, sinó en el cor, l'esperit de Catalunya», i recordà:

«La República és per a nosaltres la confederació de la germanat de les nacionalitats i aquesta República els catalans anem a implantar-la, per a defensar-la i per a sostenir-la».

Per cloure aquest homenatge, Ventura Gassol, conseller de Cultura de la Generalitat, glossà un cop més els mèrits de Sbert i, segons la crònica de l'acte que aparegué al diari *La Humanitat* del 15 de març, féu «esment de la tasca silenciosa però altament patriòtica d'Antoni M. Sbert al Departament de Cultura de la Generalitat» i explicà «les suggerències que li portava a ell conseller i al Consell de Cultura [que l'assessorava] i que a cau d'orella els donava aquelles impressions que ell tenia i que un dia demanava beques per als estudiants i les beques eren un fet, i un altre dia l'Institut d'Acció Social Universitària, i també era un fet i que ell fou i aconseguí crear unes relacions dels estudiants catalans amb els organismes internacionals».

Aquest Institut d'Acció Social Universitària i Escolar de Catalunya (IASUEC), el director general del qual fou Sbert de bon començament, havia estat creat el 12 de juliol de 1933 i constituït el 3 d'agost següent. Es va fer càrrec de la Residència Internacional de Senyoretetes i de la Residència d'Estudiants de la Universitat Industrial —en la qual, segons Alexandre Galí, ja des del 1930 Sbert era el braç dret de Miquel Ferrà, intel·lectual poc dotat per a la vida pràctica— i col·laborà en l'organització d'una altra residència a l'Escola d'Infermeres. Va desplegar un programa de relacions, d'informació i de guiatge dels estudiants pel que feia a la seva vida extraescolar i sobretot, d'acord amb l'experiència adquirida per Sbert en els seus anys madrilens, mantingué contacte amb les organitzacions similars de fora de Barcelona o de l'estranger. Encara, a partir del 8 de juny de 1934, es féu càrrec del servei de beques. Després dels Fets d'Octubre de 1934, Sbert fou desposseït d'aquest càrrec pel coronel Francisco Jiménez Arenas, president accidental de la Generalitat, però el 13 de febrer de 1935 Manuel Portela Valladares l'hi reposà, i el mes de març del mateix any la Comissió d'Incompatibilitats del Tribunal de Garanties Constitucionals declarà la compatibilitat entre la pertinença al Tribunal, en condició de vocal, i la direcció de l'Institut d'Acció Social Universitària i Escolar de Catalunya.

Sbert, home emprenedor, ambiciós i obstinat, va organitzar també, a través de l'IASUEC cursos i conferències i inicià la publicació d'uns *Annals*, dels quals només en pogué aparèixer el primer volum (1935). En aquesta tasca, Sbert fou ajudat per un brillant estudiant mallorquí que li havia estat presentat per Gabriel Alomar, Bartomeu Rosselló-Pòrcel, que esdevingué primer secretari de l'Oficina d'Informació Internacional

de l'IASUEC i dirigí les Edicions de la Residència d'Estudiants de Barcelona, en la qual residia. A la mort de Rosselló, Sbert en presidí —juntament amb Carles Riba— l'enterrament al satori del Brull, on havia mort de tuberculosi el gener de 1938, i tot seguit posà en marxa —dins la col·lecció de la Residència que Rosselló mateix havia dirigit— una pulcra edició de la seva *Imitació del foc*, que aparegué amb pròlegs d'Antoni M. Sbert, de Carles Riba i de Gabriel Alomar, que aleshores ja era a Egipte, des d'on mantenia correspondència —que se'ns ha conservat, si més no en part— amb Sbert.

En un pla més personal, no podem oblidar que Antoni M. Sbert es va casar l'agost de 1933 amb una madrilenya llicenciada en Filosofia i Lletres i arxivera del Cuerpo Nacional de Archiveros, Bibliotecarios y Arqueólogos, que coneixia de la seva època de la FUE a Madrid, Josefina Callao Mínguez. Tingueren només un fill, anomenat també Antoni, que nasqué a Perpinyà —on estava refugiada la seva mare, per por dels bombardeigs que assolaven Barcelona— el 1937.

CONSELLER DE CULTURA I DE GOVERNACIÓ

En començar la guerra civil, Sbert, d'acord amb el seu tarannà de sempre, col·laborà tant com pogué amb el president Companys per redreçar la situació i per tirar endavant dins el moment difícil en què l'havia posat la revolta dels militars dretans i la revolució iniciada tot seguit pels anarquistes i per la resta de partits i organitzacions d'esquerra. Ens consta que va protegir alguns familiars seus —entre ells una germana monja— i alguns mallorquins amics, tant els considerats de dreta com —sobretot— els republicans que per atzar es trobaven l'estiu de 1936 a Barcelona o que hi pogueren fugir des de Mallorca. Va ajudar també altres persones, com un mossèn anomenat Montserrat, antic capellà castrense, que en acabar la guerra es va haver d'exiliar a Mèxic, o fins i tot el falangista Luys Santamarina, del qual —amb una gestió conjunta de diversos intel·lectuals catalans— se n'aconseguí la commutació de la pena de mort.

Emprenedor i idealista com sempre, va pensar un pla per a l'ocupació de Mallorca, illa que havia restat en poder dels revoltats al començament de la guerra civil. Hi hauria fet servir la Guàrdia Civil, amb el coronel Escobar com a cap de l'expedició. Tot i que aquest pla no fou tingut en compte, va fer costat al capità Alberto Bayo en el seu projecte per conquerir Formentera

i Eivissa —que esdevingueren republicanes durant unes quantes setmanes, a principis d'agost de 1936— i per aconseguir la més difícil rendició de Mallorca, on desembarcà a mitjan agost, però de la qual s'hagué de retirar a començaments de setembre, després que els avions enviats a l'illa per Mussolini demoralitzessin les improvisades milícies de Bayo i que el Govern republicà no volgués un enfrontament directe amb Itàlia. El 21 d'agost de 1936 Sbert publicà al diari *La Publicitat* un discurs que havia fet per ràdio en el qual adreçava un missatge esperançador als mallorquins, als menorquins i als eivissencs:

«I ara unes paraules adreçades especialment als catalans de Mallorca, als mallorquins, als de Menorca i d'Eivissa, illes germanes, unides a la Catalunya del vell Principat per la llengua, per la història, per la sang, per l'economia. Catalunya té el deure d'ajudar-vos i us ajuda i us ajudarà. Us ha alliberat ja, eivissencs. Us alliberarà, mallorquins, ben aviat.

I en aquestes hores que em punxen el cor i em turmenten, mentre sé que els meus germans de les milícies catalanes que lluiten a Mallorca fan foc sobre les cases que m'han vist néixer i vessen la sang germana, en aquesta guerra cruel que la traïció militar ha provocat, germans de Mallorca, si escolteu la meua veu, jo us prego que no dubteu de la propera victòria, i que amb la vostra resistència civil feu entendre als feixistes, als insurrectes, que la seva resistència militar és factora d'un vessament de sang que caurà sobre tots i que pot convertir la bella ciutat nostrada en un munt de runes i els camps plens de pau i de llum, en desolades comarques sembrades de dol i de rancúnies.

Mallorca, terra de pau, sang de catalans, llengua de Ramon Llull, presonera de forasters que no t'estimen ni et coneixen ni et

volen més que perquè ets un castell de guerra! Mallorca! Imposa la teva pau als traïdors i als enganyats. Obre els braços a la teva germana major, la Catalunya pairal, que no vol conquistar-te: vol alliberar-te i recobrar-te com a germana amb les altres illes que t'envolten!»

Sbert, que havia tingut una participació amagada però decisiva en la redacció del missatge de germanor entre Catalunya i Mallorca promogut ben poc temps abans per Joan Estelrich, seguint les ordres de Francesc Cambó, va seguir amb preocupació la fortíssima repressió contra els elements considerats d'esquerra que tingué lloc a Mallorca a partir del 19 de juliol de 1936, aguditzada a partir de mitjan agost, és a dir, a causa de la por del desembarcament anunciat de Bayo i a causa de l'eufòria d'una victòria que les autoritats mallorquines magnificaren i aprofitaren per sembrar dins la població un anticatalanisme profund. L'1 de juliol de 1937, des de les pàgines del Suplement de *El Obrero Balear*, òrgan d'un grup de mallorquins socialistes establerts a Barcelona, Sbert confessava:

«Mai havia enyorat Mallorca com ara l'enyo, amb una enyorança que sols es pot sentir vers els que són molt lluny de nosaltres i que ahora estan molt prop del nostre cor. Podia estar-me un any sense anar-hi, però sabia que "podia" anar-hi i que, si no podia, no era perquè Mallorca no em volgués rebre; no era, com és ara, perquè la meva Mallorca tingués la porta tancada i la clau en mans d'un vigilant estranger.»

Sbert, que devia saber que la premsa de Mallorca havia parlat contra ell i que sabia prou que els seus amics havien estat per-

seguits, empresonats i sovint afusellats a les cunetes o als cementiris de l'illa, es queixava amb vehemència de la intervenció que hi havien tingut els feixistes italians i sobretot els aristòcrates locals, parents o coneguts seus molt sovint:

«Malaurada Mallorca benvolguda, presonera de l'ambició imperialista, prostituïda per la possessió mercenària i venuda pels seus propis fills! Sento en el meu cor clavada l'espina punyent de la traïció dels envilitos descendents dels nobles catalans que varen redimir-te! Els «botifarretes», indignes descendents de la Mallorca catalana, han traït la seva sang una vegada més, i han retut acatament als escamots de forasters i estrangers, «señoritos troneras», aventurers de «Arriba España» i de l'Itàlia del feix, la grotesca Itàlia de l'era feixista, que viu la paròdia, la tarasconada ridícula del cesarisme plebeu en el segle xx. I tots plegats, abans de sotmetre's a la voluntat «popular» —populus suprema lex— han entregat la terra de Ramon Llull a l'estranger.

I han assassinat, han vexat, han humillat, han vessat la sang dels liberals i dels fills autèntics de la Mallorca de les Germanies, la de Cabrit i de Bassa, la de Joanot Colom, la dels fidels i la dels herois senzills, la Mallorca de pau i d'amor, la de les cales policromades, la del cel i de la mar blaus, la de les muntanyes d'argent i or, ells l'han ensagnada de sang de màrtirs, ells, els fills de l'altra Mallorca de la prostitució i dels «cabarets», dels negocis bruts, la Mallorca del contrabandista, del jugador, de l'espia i del macarró. I ells eren els qui havien de donar l'exemple al «poble incult», perquè ells es deien hereus de la tradició cristiana i de la noble estirp patriarcal que ells mateixos han enfonsat amb la seva petitesa d'esperit i amb la seva misèria moral.

La por i la baixa moral de la ruralia, dels pagesos, dels «cursis» i dels mossons, porucs de perdre la quarterada o l'empleo, els ha fet alçar la mà sense dignitat i sense elegància i han fet una caricatura més de la salutació immortal dels romans de la gran República, i dels esclaus a les Arenes davant l'Emperador. Pobres pagesos, desfilant davant els intrusos estrangers i davant els «botifarretes» amb la mà que tasta la pluja i el pas que sona l'espardenyà, acostumats a anar darrere el carro i la mula! Quin paper i quina tragèdia que esteu fent ahora sense saber ben bé el que feu i el que us espera!

Tinc clavada en el cor, ple d'enyorança, l'espina punyent d'aquesta tragèdia. I tinc encogada la vista pel resplendor d'un crepuscle que cobreix el cel de sang i de núvols tenyits com si s'apropés la tempesta.

Mallorquins! Per la Nova Mallorca, la de la renaixença catalana, esperem ben units, en un sol aplec de tots, l'alba del jorn gloriós de la Llibertat i de la Justícia social! Esperem aquest dia lluitant per la nostra causa i serem dignes d'ella.»

Entre els papers de Sbert que el seu fill Antoni va passar a Josep Benet, director del Centre d'Història Contemporània de Catalunya i que ara són a l'Arxiu Nacional de Catalunya (una altra còpia dels quals és a Madrid, a la Fundación Universitaria Española, que els seus fills van confondre amb la FUE!), hi ha un poema, no gaire reeixit però ben significatiu, que reflecteix la mateixa angoixa i que és un dels pocs testimoniatges literaris de la repressió que aviat havia de fer conèixer arreu del món el *pamphlet* de Georges Bernanos *Les Grands Cimetières sous la lune* (1938):

Muntanyes les de Mallorca,
garrofers del comellar,
alzines del bosc d'Escorca,
ametllers de la ribera,
pinarets de vora mar!
Tinc el cor com l'olivera
més vella de Son Morlà.

Em turmenta l'enyorança
de ma terra dissortada,
trista Mallorca sembrada
de llavor de la venjança!
Enrogit el teu cel blau
per l'esclat de tants de crims,
ja no ets la terra de pau!...
Presonera dels botxins
vinguts de terra estrangera.
La Mallorca presonera
ja no és dels mallorquins.

Hereus dels conqueridors,
fills de cent cases nobles
que regnaren en els pobles
i encara n'eren Senyors:
heu traït la vostra sang!
Les armes del vostre escut
estan cobertes de sang!

Mallorca, germanor
de pau i d'amor,

patriarcal i cristiana,
quan tornaràs a enlairar
la bandera catalana?

Durant la guerra, Sbert no solament va continuar dirigint l'IASUEC —càrrec que mantingué fins al 1939—, sinó que es va haver d'ocupar personalment de la Residència d'Estudiants de la Universitat Industrial, el director de la qual, Miquel Ferrà, era a Mallorca durant l'estiu i ja no tornà a Barcelona. D'altra banda, el 23 d'octubre de 1936 el conseller de Cultura, Ventura Gasol, el nomenà membre de la «comissió adjunta al Comissari de la Universitat» (Pere Bosch-Gimpera), que havia de dur a terme, «mentre no sigui feta l'estructuració definitiva dels organismes que han de regir la Universitat de Catalunya», la «tasca de coordinació encarregada al dissolt Comitè de Professors, Estudiants i Obrers», i ja una mica abans, al final del mes d'agost, va aconseguir una de les grans il·lusions de la seva vida: ingressar-hi com a professor adjunt i codirector de l'Institut d'Estudis Internacionals i de Dret comparat que dirigia el seu amic Josep Quero Molares, tot i que no disposava dels títols indispensables per a fer-ho en circumstàncies normals. De fet, al final de 1938 Josep Xirau, secretari del nou Patronat de la Universitat, discutí a Bosch-Gimpera la legitimitat d'aquest nomenament i aquest problema cuejava encara a l'exili: quan es constituí a París la Unión de Profesores Universitarios Españoles, Antoni Moles Caubet, amic de Xirau, protestà, segons una carta de Bosch-Gimpera a Pi i Sunyer del 17 de març de 1940, publicada per Francesc Vilanova, «contra l'adhesió de l'Sbert», tot dient que «el nomenament l'havia fet el comissari de la Universitat com una mesura revolucionària».

Però la contribució més important de Sbert a la Catalunya en guerra va ser la seva participació en el Govern de Lluís Companys, primer com a conseller de Cultura i després com a conseller de Governació i Assistència Social, en moments convulsos i complexos. Esdevingué conseller de Cultura el desembre de 1936, quan el seu antecessor Ventura Gassol hagué de fugir discretament cap a París, per no ésser objecte de represàlies dels anarquistes, que consideraven que havia protegit massa els sacerdots i la gent de dreta. El 17 de desembre, Companys manifestà als periodistes que li dolia haver hagut de «prescindir de Ventura Gassol a la Conselleria de Cultura, que ha regentat durant cinc anys, mereixent els elogis de tothom», i els assegurà: «Cal esperar que Antoni M. Sbert, de tan clara intel·ligència i activitat, continuarà realitzant també la tasca tan profitosa com la del company i amic Ventura Gassol en un Departament tan important.»

Com no podia ésser d'altra manera, Sbert va passar la maroma per mirar de reorganitzar els serveis departamentals en uns moments especialment difícils, mirant de desenvolupar algunes de les competències de Cultura que havien estat objecte de més transformacions a causa de la situació revolucionària creada l'estiu de 1936, sobretot l'Ensenyament, i procurà de donar a la gestió cultural un aire de normalitat enmig d'unes circumstàncies que exigien que la cultura es posés «al servei d'un ideal de perfecció que tingui per centre l'Home» i que servís «la nova societat que construïm».

Continuant la tasca empresa i fomentada per Gassol, Sbert tingué un especial interès en la conservació del patrimoni cul-

tural, molt malmès al començament de la guerra a causa de les intemperàncies dels anarquistes i dels que s'hi sumaren sense gaires escrúpols. Ajudà, doncs, en tot i per tot el senyor amic Pere Bosch-Gimpera perquè pogués reprendre les obres del Museu d'Antropologia, les excavacions d'Empúries i la restauració de grans monuments medievals com Poblet i Santes Creus, i el considerà el seu principal assessor en les tasques indispensables per al salvament del tresor artístic de Catalunya. Per fer veure davant l'opinió pública internacional que aquest salvament havia estat efectiu i amb una evident finalitat de propaganda política —que no sempre corresponia a la veritat de les destrosses efectuades i defensades en un primer moment des de la premsa més variada de Catalunya—, Sbert organitzà, amb la cooperació de Ventura Gassol una Exposició d'Art Català al Jeu de Paume de París, que Sbert mateix inaugurà el 20 de març de 1937. Més endavant aquesta exposició, a causa de l'èxit que havia tingut, fou traslladada al castell de Maisons-Lafitte, prop de París, i se'n féu una nova inauguració, també amb la presència de Sbert, el 22 de juny del mateix any.

El gener de 1937 Sbert, amb la col·laboració de Jordi Rubió i Balaguer, va crear el Servei de Biblioteques del Front de Guerra a Catalunya, dins el marc de la Comissió de les Lletres Catalanes que havia promogut el gener de 1937 (ampliació del Comitè d'Edicions Catalanes, constituït al començament de desembre de 1936), que en temps del seu successor, Carles Pi i Sunyer, s'havia de convertir en un òrgan molt important, la Institució de les Lletres Catalanes. Promogué igualment els llibres en català i ens consta que el 3 de juny de 1937 va fer el discurs d'inauguració de la Fira del Llibre de Barcelona, de

la Comissió Executiva de la qual era president. Una altra iniciativa important fou la creació de la Junta de Relacions Culturals, constituïda el 21 d'abril de 1937 al Departament de Cultura i presidida per ell, que s'havia d'encarregar de regular la intervenció dels intel·lectuals en les relacions exteriors (reunions internacionals, congressos científics, actes d'afirmació cultural, promoció de conferències, cicles d'informació i viatges de propaganda).

Sbert es preocupà igualment per arranjar la seu del departament de Cultura, establerta per Tarradellas, el novembre de 1936, al Palau Robert, al passeig de Gràcia de Barcelona. Carles Gerhard, comissari de la Generalitat a Montserrat durant la major part de la guerra, explica també que Sbert, que passava sovint uns quants dies al monestir en companyia de la seva secretària Maria Antònia Freixes, va concebre un vast projecte per fer-ne un centre d'estudis universitaris, que a l'hora de la veritat no va passar d'una primera fase de construcció d'unes habitacions destinades a residència d'estiu d'estudiants, amb vista a l'organització de cursos confiats a professors del país o estrangers.

Després dels Fets de Maig de 1937, Carles Pi i Sunyer aconseguí la Conselleria de Cultura, que, segons ell mateix explica, era la que li feia «més goig», i Sbert —que era i continuà essent secretari del Consell Executiu de la Generalitat i encarregat de redactar-ne les actes— acceptà una conselleria que exigia molta més responsabilitat i per a la qual li calia la confiança que sempre havia tingut del president Companys. El 28 de juny de 1937 fou nomenat conseller de Governació, i el cenetista Robert Alfonso Vidal fou nomenat aquell mateix dia conseller de

Sanitat i Assistència Social. L'endemà, però, la CNT féu saber que no volia entrar en el Govern de la Generalitat i Companys hagué de nomenar tot seguit un altre consell, en el qual Sbert ocupava el Departament de Governació i Assistència Social. En prengué possessió el 30 de juny i, actuant de portaveu del Govern, facilità als periodistes una declaració que lamentava «l'absència d'un sector de les forces antifeixistes» en el nou Govern i desitjava i esperava que aquest sector col·laboraria «en els deures que els actuals moments imposen». Igualment manifestava que el Govern es disposava «a una col·laboració lleial amb el Govern de la República [aleshores a València] per tal d'assolir ràpidament la victòria contra el feixisme i afermar les llibertats de Catalunya».

D'aleshores ençà Sbert treballà, d'acord amb el conseller de Justícia, Pere Bosch-Gimpera, per garantir el compliment de la Llei d'associacions pel que feia a les del culte religiós i per normalitzar el funcionament dels ajuntaments. Reorganitzà també la policia i, juntament amb Bosch-Gimpera, va presentar al president Companys un informe sobre els incidents a les poblacions de la frontera, on la policia de l'Estat i el temut SIM passaven per sobre de les autoritats militars. Companys el presentà a Juan Negrín, en una de les moltes protestes causades per la manca d'entesa entre el Govern central i el de la Generalitat, que augmentà quan Negrín i el seu Govern s'instal·laren a Barcelona, procedents de València, a partir del final d'octubre de 1937. Sabem que Sbert, com Companys mateix, mantingué molt males relacions amb el Govern central, que no respectava prou l'autonomia de Catalunya, i s'enfrontà directament amb Negrín. Aquest conflicte permanent es manifestà d'una manera especial quan, el 19 de gener de 1939, Sbert, Pi-Sunyer i Bosch-

Gimpera demanaren en secret als anglesos que fessin tot el que poguessin, tots sols o juntament amb els francesos, «per escurçar els horrors de la fase final de la lluita a Catalunya».

Una de les tasques més feixugues que caigueren sobre Sbert en aquesta darrera etapa va ser l'augment dels refugiats, procedents de contrades ocupades per les tropes franquistes, que calia ajudar i que sovint provocaven conflictes difícils de resoldre. El 14 d'agost de 1937 va constituir una Comissió Assessora d'Ajuda als Refugiats, ampliada el 29 d'octubre de l'any següent, i féu tots els possibles per mirar de millorar la seva situació, començant per la dels mallorquins que des del 1936 mateix es trobaven a Barcelona i que foren allotjats a Vic, en condicions no sempre òptimes.

Tot i que Sbert, pel que ens revelen les memòries de Carles Gerhard i de Marià Rubió i Tudurí, era molt escèptic respecte al resultat de la guerra —que veia irremissiblement perduda—, va continuar treballant com si res no passés, fins al punt que no dubtà a restaurar el Palau de Governació al costat del port de Barcelona, sotmès als atacs constants de l'aviació franquista, tal com explica amb estupor Rubió i Tudurí.

Al llarg d'aquests anys, l'activitat de Sbert no es va limitar a la seva important intervenció en el Govern de Catalunya, sempre al costat de Lluís Companys. Va signar el manifest que els intel·lectuals catalans feren públic a favor de la República (novembre de 1936), va pertànyer a l'Associació Intel·lectual per a la Defensa de la Cultura i va presidir els Amics de la URSS a Catalunya. Tot i que sempre es manifestà anticomunista, el novembre i el desembre de 1936 va presidir l'ambaixada extraor-

dinària a la URSS, integrada per representants de gairebé tots els partits polítics i sindicats catalans, i el juliol de 1937 formava part del Comitè Nacional dels Amics de la Unió Soviètica, que celebrà una segona «conferència nacional» a València. El novembre de 1938 visità Moscou en un viatge organitzat pels Amics de l'URSS. D'altra banda, el desembre de 1936 el trobem a Londres, durant una recepció dels Amics de l'Espanya Republicana, i el març de 1938 assistí a Suïssa a un congrés de l'Entr'aide Universitaire Internationale, d'acord amb les seves dèries de sempre. Ja hem fet al·lusió a les seves anades a París amb motiu de l'Exposició d'Art Català. Tenim notícia d'un altre viatge que hi féu el novembre de 1938 representant el Govern de Catalunya en la clausura de l'Exposició Internacional, durant el qual va assistir també a una recepció a l'ambaixada de la URSS, commemorativa de l'aniversari del règim.

L'EXILI I LA FUNDACIÓ RAMON LLULL

Antoni M. Sbert tingué un paper especialment important a l'hora de la derrota definitiva de la República a Catalunya. Ja a mitjan gener de 1939 havia assistit a un parell de reunions importants, amb el president Companys i amb altres consellers de la Generalitat i dirigents d'Esquerra Republicana, per comentar la situació que es produiria quan les tropes franquistes —en plena ofensiva— arribessin a Barcelona i per estudiar les mesures que caldria prendre per salvaguardar les institucions catalanes amenaçades i per protegir els catalans que aviat es trobarien irremissiblement a l'exili. A finals de gener de 1939 era l'únic conseller de la Generalitat que encara romania a Barcelona i aviat es reuní a Sant Hilari Sacalm amb Lluís Companys i el seguí a Olot i a Montsolís, on el dia 26 de gener hi hagué una nova reunió de dirigents de la Generalitat —entre ells Companys, Tarradellas, Pi-Sunyer, Josep Andreu i Abelló i Sbert mateix— per parlar de la persistència de la institució a l'exili francès, que esdevenia inevitable, i per estudiar la manera de salvar-ne el patrimoni financer, aspecte que calia tractar amb el Govern de la República.

Sbert acompanyà el president Companys al mas Perxés, a Agullana, on confluïren els intel·lectuals que havien estat evacuats de Barcelona per Pi-Sunyer, els quals convisqueren uns

quants dies amb polítics catalans i bascos. El 5 de febrer de 1939, Companys, Sbert, Pi-Sunyer i Tarradellas partiren cap a França en un cotxe, des del mas Perxés, i travessaren la frontera per les Illes, juntament amb el president del Govern basc. Tot seguit anaren a Perpinyà, on Sbert i Bosch-Gimpera, que hi tenien bons contactes, començaren a fer gestions per alliberar els seus companys de fugida que havien anat a raure provisionalment, des del Portús, al camp de concentració d'Argelers, i es preocuparen per la sort dels qui havien hagut d'abandonar Catalunya a fi d'evitar les represàlies de l'exèrcit vencedor. Bosch-Gimpera es convencé que no podia fer res més des de Perpinyà i decidí de traslladar-se a Oxford, on arribà el març de 1939. Abans va passar per París, on dinà amb Companys i amb Sbert. Pi-Sunyer s'establí igualment a Anglaterra i Sbert es convertí en l'únic home de confiança que Companys tenia al costat per als afers culturals. Ho fou també per als afers assistencials i per als afers polítics.

Com Sbert mateix recordava en un article de *La Humanitat* de Mèxic, el gener-febrer de 1948, el 1939 Companys suspengué les funcions del Consell Executiu de la Generalitat atès que havia perdut la jurisdicció territorial i «els subjectes catalans de dret» restaven «sotmesos a una jurisdicció estrangera». Els consellers de Finances (Tarradellas) i de Governació i Assistència Social (Sbert) quedaren encarregats de referendar els actes del president que tinguessin efectes administratius en les matèries de competència dels respectius departaments i, un cop exhaurits els cabals de la Generalitat, aquesta atribució quedà a les mans de Sbert, secretari i guarda-segells del Consell. Esquerra Republicana de Catalunya, que havia restat deslligada dels comunistes del PSUC, va procurar mantenir la

solidaritat amb els altres partits catalanistes i aquell mateix any, quan es constituí el SERE (Servicio de evacuación de los refugiados españoles), hi entraren, d'acord amb Companys, Jaume Agudé i Eduard Ragassol. El 1940, quan ja havia esclatat la Segona Guerra Mundial, Companys va crear un Consell Nacional, el document de constitució del qual, ratificat a París el 13 de maig de 1940, es troba a l'arxiu d'Antoni M. Sbert, signat per Josep Pous i Pagès —en qui Companys delegà les funcions executives—, per Santiago Pi i Sunyer, per J. Serra Hunter i per Sbert, «conseller secretari de la Generalitat».

Sbert, que no formava part del Consell, però que —com ell mateix explicava en cartes privades— hi col·laborava oficiosament «a fi de contribuir a donar-li tota l'autoritat i el prestigi que necessita», s'esforçà per defensar la unitat dels catalans exiliats entorn del president Companys, discutida per moltes persones que no consideraven correcta la seva gestió, com sovint no consideraven tampoc les diverses iniciatives que Sbert mateix va posar en marxa per ajudar coreligionaris i per continuar des de França una política cultural que substituís la que no es podia dur a terme en aquells moments a la Catalunya ocupada per les forces franquistes. Encara el 1960, des del número de *La Humanitat* de Mèxic corresponent als mesos d'abril-juny, repetia el que havia defensat a França el 1939:

«L'Esquerra ha de promoure i mantenir, a l'entorn del president de la Generalitat, un moviment d'unió nacional, de la major amplitud possible, des de la dreta liberal a les sindicals, enlairant la bandera catalana com a símbol de la nostra personalitat cultural i política, de la nostra irrenunciable sobirania, de la nostra llengua, de la nostra fe en el poble català, de l'esperança en la victòria de

la nostra causa, políticament lligada a la llibertat de tots els pobles d'Espanya. D'altra banda, l'Esquerra és i ha d'ésser cada dia més el partit que identifica la llibertat de Catalunya amb les reivindicacions econòmiques dels menestrals, dels treballadors assalariats i de la pagesia, amb el propòsit d'assolir la justícia social, en harmonia i concòrdia patriòtica del suprem interès de Catalunya.»

La realització més important de Sbert durant els seus anys francesos va ser la constitució de la Fundació Ramon Llull, que es proposava de facilitar als intel·lectuals exiliats la subsistència mínima —amb la creació d'algunes residències i l'encàrrec de llibres o d'articles— i de promoure l'edició en català de la *Revista de Catalunya*, que fins aleshores havia aparegut a Barcelona, i de llibres que donessin fe de la cultura catalana, en català o en francès. Ja el 19 de febrer de 1939, Sbert s'adreçava des de Perpinyà a Josep Pous i Pagès, resident a Avinyó i, després de resumir-li la tasca que duia a terme —des de Perpinyà i des de París— per ajudar els refugiats, li explicava les grans línies de la fundació que es proposava d'iniciar ben aviat, amb el propòsit d'unir forces, d'eliminar capelletes i clans i de substituir les «restes del Govern català», del qual només havia de quedar, «com un símbol inoperant, en un discret exili, el president Companys»:

«Ja podeu imaginar —li deia— que la vostra preocupació és la meva. No hem deixat de preparar feina. En resum, els nostres projectes són: d'una manera immediata, continuar l'obra de treure la nostra gent dels camps de concentració i ajudar-los a desplaçar-se a Perpinyà, allà on provisionalment puguin ésser acollits. Organitzar alguns centres d'acolliment. Fins ara tenim el de Tolosa

[de Llenguadoc]. Tractem d'organitzar-ne un altre a l'Herault o a l'Aude. Fer un cens i una tria dels catalans internats a França.

Com a projectes en vies d'organització: gestions començades per a traslladar al Canadà, a Mèxic i a algun altre país —fins ara sols en els dos primers tenim la gestió començada— nuclis catalans. Crear una fundació a França sota un Patronatge d'amics francesos, amb fi de fer possible el manteniment de les activitats culturals catalanes, l'assistència als refugiats i les relacions entre nosaltres i els nuclis de catalans establerts arreu del món. Tinc enllestits els Estatuts, pendents d'unes consultes amb els amics francesos. Tan prest com estigui cuit vos ho diré.

Des d'un punt de vista polític, les nostres activitats pretenen eliminar tot el que sigui motiu per a mantenir capelletes i clans: política que no sigui mantenir viu l'esperit de Catalunya, sense prejutjar cap solució política del pervindre, no ens pot interessar. Sols una divisió és necessari fer en el present: la dels catalans que tinguin les mans netes i el cor ben alt i la dels altres.

Tan prest com la Fundació estigui en marxa, una quinzena de dies, els restes del Govern català seran bandejats pel vent. Govern sense territori és una entelèquia perillosa. Caldrà que resti com un símbol inoperant, en un discret exili, el President, la qual representació legal és insubstituïble i la qual actuació, per moltes raons, és necessari estalviar..

Cerqueu en la vostra vida interior la pau, i no perdeu la fe en allò que heveu servit amb lleialtat, puix ara més que mai ens cal l'esforç de tots i la unitat de tots els esforços.»

Aquesta idea de crear una Fundació que permetés una àmplia actuació en diversos fronts no venia del no res. A la *Memòria de la Delegació General* de la Fundació Ramon Llull que Sbert mateix va publicar el desembre de 1939 a la *Revista de Catalunya*, posava en relleu que «la necessitat de crear a França una institució per a estendre el coneixement dels valors culturals de Catalunya, estimular l'interès dels estrangers per als estudis catalans i procurar la col·laboració de tots els nuclis on és parlada la nostra llengua» el preocupava de temps enrere: «l'increment de les activitats culturals a Catalunya era una raó més per a desitjar una organització difusora d'aquestes activitats». La Junta de Relacions Culturals —a la qual ja hem fet referència— fou creada el 8 de març de 1937 a fi d'«establir» una «coordinació» de les «relacions i activitats culturals en altres països» i de «facilitar l'acció dels intel·lectuals catalans a l'estranger», i aviat, al juny de l'any següent —quan Sbert havia passat a ésser conseller de Governació—,

«varen ésser iniciades a París les gestions per a constituir una Fundació que pogués estendre les seves activitats a totes les branques científiques, a les Lletres, a les Arts i a l'ensenyament», amb la intenció de complementar i ampliar la feina que ja es feia a través de l'Institut d'Art et d'Archéologie de París, que havia promogut Francesc Cambó. Sbert precisa que «el propòsit dels fundadors no limitava a França l'activitat de la Fundació. Si es proposava ja establir-ne la seu a París, és perquè la relació de la cultura catalana amb la francesa és tan íntima i secular, que ha remuntat el Migdia, al nord dels Pirineus, per estendre els seus lligams amb el centre de la nostra civilització occidental—París— com havia creuat la Mediterrània per anar al proper Orient i deixar-hi les empremtes catalanes, performades amb l'herència de

Grècia, de Roma i de Bizanci, impregnades d'influències gòtiques, però sempre amb un accent ben català».

Aquest projecte romangué encallat, a causa de «circumstàncies que estan en la memòria de tots», que van anar «creant dificultats, en el temps i en els mitjans, a la realització del nostre propòsit, en el qual els fundadors hem perseverat, ara amb més fermesa que mai, perquè la nostra llengua resta, en el seu territori metropolità, confinada en l'íntim recer de les afeccions familiars, sense poder fer-se sentir ni en la vida pública ni en la vida civil, sense poder continuar essent el vehicle de les aportacions de la cultura catalana a la civilització i l'instrument per a donar forma a les més enlairades manifestacions de l'esperit».

En el mateix sentit, el 26 de febrer de 1939 Sbert adreçà des de París una carta al doctor Camille Soula, catedràtic de Fisiologia de la Universitat de Tolosa de Llenguadoc i gran protector dels catalans exiliats, en la qual li parlava de la Residència de Tolosa —on s'allotjaven un bon nombre de refugiats catalans—, de la Residència similar de Montpeller, en vies d'organització, i sobretot del projecte molt avançat de la Fundació Ramon Llull, fundació d'utilitat pública sota el control de les autoritats franceses, que tindria l'objectiu d'ajudar totes les manifestacions de la cultura catalana, de donar socors als refugiats i d'afavorir els contactes entre els expatriats catalans i amb els amics francesos, en un esperit de neutralitat política i religiosa i d'acord amb l'esperit liberal de Catalunya.

Ens consta que en aquells moments tant Josep Pous i Pagès com Carles Riba s'havien engrescat del tot en aquest projecte de Fundació, tot i que altres exiliats hi criticaven el protagonis-

me excessiu de Sbert i el veien com un greuge a les activitats que fins aleshores havia dut a Catalunya la Institució de les Lletres Catalanes. Val a dir que Sbert posà el millor d'ell mateix en aquesta Fundació, els estatuts previstos per a la qual la definien com una associació internacional per al manteniment de la cultura catalana, fundada el 1939, en un esperit d'amistat francesa i internacional i de neutralitat política, amb seu social a París, que tenia la finalitat d'ajudar totes les manifestacions de la cultura catalana, d'organitzar i de dirigir l'ensenyament de la llengua catalana, d'encoratjar les recerques i els estudis científics, els treballs literaris i qualsevol altra activitat de cultura catalana, d'establir relacions entre els catalans i els amics de Catalunya a tots els països, i d'ajudar els catalans que vivien a França o a l'estranger. Els mitjans d'acció de la Fundació havien d'ésser: les recerques i els estudis científics, classes, escoles, conferències, publicacions, exposicions d'art i tota altra mena de manifestacions culturals, incloent-hi la concessió de premis i les recompenses per encoratjar-los; l'ajuda (*entraïde*) universitària, l'organització de llars per als estudiants i el lliurament de beques; el socors i la beneficència dels catalans a França i a l'estranger, l'organització i administració de centres d'allotjament, l'ajuda als catalans per a establir-se als diversos països i regions on puguin ésser acceptats, la concessió de pensions pel seu interès per l'obra de l'Associació i de subvencions per als treballs realitzats d'acord amb les finalitats que l'Associació es proposa; l'organització de comitès locals i de delegacions per a desenvolupar les activitats de l'Associació i la coordinació de les activitats dels centres i de les associacions que treballassin d'acord amb les finalitats de la Fundació Ramon Llull. Els treballs de l'Associació i dels seus membres, un cop acceptats pels òrgans competents, serien publicats en

una «revista» periòdica, tan aviat com ho permetessin els mitjans financers; aquesta revista comentaria igualment les finalitats de l'Associació.

Segons els estatuts previstos —que no resumirem en la seva totalitat—, la Fundació Ramon Llull es componia de membres fundadors, de donants, de corresponents i de col·lectius. Era administrada per un Consell compost per dotze membres com a mínim i vint-i-quatre com a màxim, amb un *bureau* compost de president, vicepresident, delegat general, secretari, tresorer i bibliotecari. A fi de desenvolupar la seva finalitat cultural, la Fundació havia de constituir una Acadèmia de vint-i-cinc membres, en diverses seccions, consagrades a cada una de les especialitats científiques, literàries, artístiques i socials. L'Acadèmia seria formada pels membres i els antics membres de les institucions acadèmiques catalanes que s'haguessin adherit individualment a l'Associació. Cada secció tindria el seu propi *bureau* i un reglament interior. Finalment, per tal de coordinar les activitats de l'Associació i de les altres institucions i agrupacions adherides a la Fundació, seria constituït un Consell General de les Institucions Catalanes, compost pel *bureau* de l'Associació, pels membres de l'Acadèmia, pels delegats de cada una de les institucions filials i pels delegats de cada una de les agrupacions adherides a la Fundació que complissin un mínim de condicions.

A l'hora de la veritat, la situació política francesa —a partir de l'inici de la Segona Guerra Mundial, el setembre de 1939— no va permetre que el Govern francès s'impliqués en aquest projecte de Sbert i provisionalment —en una provisionalitat que esdevingué definitiva— calgué constituir una Société des Amis

de la Fondation Ramon Llull, que emparessin tot el que ja s'havia anat posant en marxa i tot el que es volia anar fent. D'acord amb la detallada memòria —signada a París el 1940— que Sbert —delegat general de la Fundació— va publicar en números successius de la *Revista de Catalunya*, el mes de desembre d'aquell any s'havia iniciat la quarta època d'aquesta important revista cultural —dirigida per Pompeu Fabra i gestionada, tal com corresponia legalment, per l'occità Pierre-Louis Berthaud, bon amic de Sbert i maçó com ell— i la Fundació havia posat en marxa treballs de documentació i de relació, que consistien, en primer lloc, en un cens dels intel·lectuals catalans i dels centres i persones que havien dedicat la seva atenció a les manifestacions culturals catalanes i a les espanyoles en general, amb tots els quals es mirava d'entrar en relació. En segon lloc, en un contacte amb els grups culturals creats en els camps de concentració francesos, als quals havien estat tramesos llibres per a esplai i d'estudi, paper, objectes d'escriptori, ulleres...; en alguns camps s'havien organitzat masses corals, a les quals s'havia facilitat material i cançons populars a l'uníson i a diverses veus. En tercer lloc, en un cens dels estudiants refugiats, amb els quals la Fundació s'havia posat en relació i els havia facilitat l'accés a centres docents de França i l'organització de cursos especials. En quart lloc, s'havia establert relació amb els centres d'activitat cultural dels catalans en els diferents països en què estaven organitzats. En cinquè lloc, s'havia començat a compilar la bibliografia en llengua catalana o referent a Catalunya i a la seva cultura, en tots els idiomes, i la bibliografia de traduccions en català. En sisè lloc, s'havia iniciat un fitxer de les obres referents a Catalunya que es troben a la Biblioteca Nacional de París i a les altres biblioteques i arxius, alguns dels quals —com el de Carpentras— contenien manuscrits catalans

d'interès. Finalment, s'havia recopilat música popular i manuscrits de còpia i instrumentació per a cors i cobles.

En el mateix sentit, la Fundació havia anat reunint una biblioteca en la qual no mancaven diccionaris, llibres de consulta, obres referents a activitats i temes catalans i algunes revistes, com ara volums dels Estudis Universitaris Catalans o els Anuaris de l'Institut d'Estudis Catalans. Pel que fa a l'ajut als intel·lectuals, havien pogut fer ús de les Residències Catalanes de Tolosa, Montpeller i París, amb el suport econòmic de la SERE i de la JARE (Junta de Auxilio a los Republicanos Españoles), presidida per Lluís Nicolau d'Olwer, conseller alhora de la Fundació. En aquell moment, les Residències ja no depenien de la Fundació, sinó dels serveis administratius de la Presidència de Catalunya a París, situats en l'anomenada Laietana Office. D'altra banda, a la mesura de les possibilitats, els Comitès francesos, creats especialment per a ajudar els intel·lectuals catalans, havien contribuït al sosteniment d'aquestes Residències i havien donat ajuts en metàl·lic i en llibres. Els intel·lectuals havien rebut encara encàrrecs de treballs retribuïts per la Fundació, destinats a documentació o a la publicació. En concret, es comptava amb material per a la continuació de la *Revista de Catalunya* i s'esperava poder començar el 1941 amb la publicació de llibres, el primer dels quals havia d'ésser un *Abrégé de grammaire catalane*, de Pompeu Fabra. D'una manera excepcional, alguns intel·lectuals rebien subsidis temporals i eventuais en metàl·lic, i els col·laboradors de la Fundació podien fer servir, en règim de biblioteca circulant, els llibres de consulta i d'estudi als quals ens hem referit abans. No mancaven, tampoc, ajuts als artistes, als quals s'havien adquirit obres de pintura, escultura i dibuix, i hi havia el projecte d'organitzar exposicions

en diversos països. S'havia promogut igualment la relació amb els catalans d'Amèrica (Buenos Aires, Santiago de Cuba, Mèxic, Nova York...).

La Fundació Ramon Llull havia estat encarregada també de l'«alta direcció unificadora de l'obra d'assistència» als refugiats catalans, «per tal que aquesta no pogués ésser desviada per cap interès de partidisme política ni malmesa per les lluites i ambicions dels qui acostumen d'aprofitar la dissort i la feblesa alienes per a convertir la covardia pròpia en reserva prudent, la deserció en discrepància i els seus errors en sacrificis».

El març de 1940 es va reunir el Consell Tècnic Central de la Société des Amis de la Fondation Ramon Llull, sota la presidència de Marius Roques, i, un cop escoltat l'informe preceptiu de Sbert, es va aprovar un pla general de publicacions i activitats d'una gran ambició. En primer lloc, la *Revista de Catalunya* havia de publicar durant el 1940 deu números. En segon lloc, s'iniciaria una col·lecció de *quaderns de la «Fundació Ramon Llull»*, que recollirien monografies, narracions i assaigs, extrets de la *Revista de Catalunya* o inèdits, el primer dels quals seria consagrat precisament a la Fundació Ramon Llull. Una sèrie de quaderns seria publicada en francès i començaria amb un informe de la Delegació General de la Fundació, és a dir, d'Sbert. En tercer lloc, es preveia per al primer semestre de 1940 la publicació d'una gramàtica catalana en francès —l'única cosa de tot plegat que va poder arribar a esdevenir realitat, el 1942— i d'una altra en català, totes dues redactades per Pompeu Fabra, i es preparava un *Diccionari català-francès i francès-català*, sota la direcció de Fabra, que hi havia la previsió de publicar al final de l'any. En quart lloc, es projectava la publicació d'una

sèrie de volums de poesia, amb traducció francesa encarada, que s'havia d'iniciar amb el Premi Folguera 1938 de Clementina Arderiu, traduït per Simona Gay, i d'una antologia de poetes catalans, confiada a Ventura Gassol, en col·laboració amb la Secció de Lletres de la Fundació, i a Monsieur A. Orliach. En cinquè lloc, hi havia el projecte de publicar una sèrie d'estudis històrics, jurídics econòmics i socials, de vulgarització, que sortiria de moment en català i en francès, bé que hi havia la intenció d'aconseguir mitjans per poder-ho fer també en espanyol i en anglès. En aquell moment hi havia en preparació la *Història de Catalunya*, de Ferran Soldevila; les *Institucions polítiques catalanes*, d'Antoni Rovira i Virgili; *El pensament català (De Ramon Llull a Turró)*, de J. Serra i Hunter, i la *Prehistòria catalana*, de P. Bosch-Gimpera. Altres projectes, encara no concretats, es referien a un volum d'*Història de la literatura catalana*, un altre sobre l'*Autonomia de Catalunya*, una *Història del catalanisme*, en els aspectes cultural, econòmic i polític, i una *Geografia humana de Catalunya*. En sisè lloc, i deixant ja de banda les publicacions, per al primer semestre de 1940 es projectava una Exposició d'Art Català Modern a París. En darrer lloc, s'aprovava l'organització d'un Orfeó a Tolosa de Llenguadoc, sota la direcció del músic mallorquí Baltasar Samper, que prendria el nom de Frederic Mistral, i es decidia que s'estudiaria l'organització d'altres orfeons i conjunts orquestrals que fessin conèixer la música popular catalana i occitana.

Tot aquest ampli programa va quedar truncat per la ràpida evolució de la Segona Guerra Mundial, que el mes de juny obligà Sbert i els seus col·laboradors més pròxims a abandonar precipitadament París per no esdevenir presoners de l'exèrcit alemany, que havia desfet en un tres i no res la resistència dels

anglesos i dels francesos. Tenim documentació suficient per seguir pas a pas l'odissea que aquesta fugida va representar per a ell i per als seus acompanyants, l'administrador-gerent de la *Revista de Catalunya*, l'esmentat Berthaud; dos escriptors ben coneguts, del secretariat de redacció de la revista, Joan Prat (que feia servir el pseudònim Armand Obiols) i Mercè Rodoreda, i la secretària administrativa de la Fundació i de la revista, Maria Antònia Freixes, que, com hem vist, ja era secretària d'Sbert des de la seva etapa de conseller a Barcelona. Van haver de fugir a peu i caminaren durant onze dies entre dos focs, seguint l'exèrcit francès en retirada, i durant aquest temps foren bombardejats tres vegades i encerclats davant un pont. Trobaren Orleans entre flamarades i hagueren de recular per anar a passar el Loira a Beaujency. Sorpresos per una maniobra envoltant dels alemanys, es trobaren enmig d'un combat a Saint-Aignan sobre el Cher i hagueren de caminar durant hores per poder passar riu avall. Travessaren l'Indre a Loches, una hora abans que en fos volat el pont, i s'amagaren en un mas, on romangueren deu dies camuflats, vestits de pagès i fent el que podien per subsistir. Des d'allà caminaren cinc dies més pels boscos i arribaren a Châteauroux, on Sbert i Maria Antònia Freixes prengueren un tren cap a Vichy, passant per Montluçon, mentre que Rodoreda i Obiols s'adreçaren a Llemotges.

Des de Vichy, capital de la zona francesa on s'establí el govern titella del general Pétain, Sbert escriví al seu amic Josep Andreu i Abelló, el 18 de setembre de 1939, explicant-li tots els detalls de la seva fugida i fent-li saber que la seu de la Fundació Ramon Llull a París, al número 81 de la rue de Miromesnil, havia estat requisada pels alemanys, a petició del consolat franquista; la mateixa sort havien seguit les oficines de la Ge-

neralitat —Laietana Office—, establertes a la mateixa adreça. Malgrat tot, Sbert no perdia l'optimisme de sempre i comunicava amb goig a Andreu que la major part de col·laboradors de la Fundació havien pogut passar a la zona *pétainista* i continuaven els treballs començats, que tal com estaven les coses només podrien ésser publicats a Amèrica. Fabra tenia a punt «la *Gramàtica abreujada* en premsa i n'hem salvat una còpia» i continuava la *Gramàtica monumental*. Rovira i Virgili estava a punt d'acabar la *Història de les institucions* i Ferran Soldevila treballava en la *Història de Catalunya* abreujada. Ventura Gasol treballava en l'antologia que li havia estat encarregada i es trobava en plena producció poètica. Lluís Nicolau d'Olwer, en canvi, que sens dubte havia de redactar la història de la literatura catalana que la Fundació tenia en projecte, havia estat empresonat i no podia fer sinó llegir i amb prou feines prendre notes. Sbert mateix havia enllestit a París un estudi sobre la doctrina social de Joan Lluís Vives, del qual havia pogut salvar una còpia, tot i que molts dels seus papers desaparegueren pel camí o restaren a part o banda. Hi havia un número de la *Revista de Catalunya* a la impremta on es trobaven també altres publicacions en premsa, tot esperant el moment oportú.

Malgrat aquesta aparent fredor, que dissimulava les veritables dificultats d'aquella hora tan difícil, Sbert no s'estava d'explicar a Andreu que continuaven «en perill i sense defallir treballant, cada u en el seu lloc, corrent el risc que la sort vulgui reservar-nos, complint els deures que són més exigents perquè ens vénen imposats per la pròpia consciència i perquè són complits amb serenitat i amb menyspreu dels que no els saben ni sentir ni comprendre, per bé que ells estiguin disposats a assumir-ne la crítica des de l'observatori de la seva misèria,

del seu rancor o de la seva ridícula vanitat». Sbert tenia bones notícies de la seva família, que havia pogut escapar dels alemanys. No eren tan bones, però, les que li havien arribat del president Companys, que no els volgué acompanyar perquè estava preocupat pel seu fill i que fou empresonat i extradit a Espanya, on seria jutjat i afusellat. El 17 d'octubre de 1939 Sbert feia saber amb clarividència a Josep Pous i Pagès que podien «donar per segura la mort del nostre amic. Les circumstàncies són tals que n'han fet un símbol. L'home que hauria —i que ha havia i era— estat més discutit, ha esdevingut un màrtir. Tantes hores difícils havia passat al seu costat que el seu record anava unit a tots els períodes de la història de vuit anys sodolls d'emocions contradictòries. No crec que pogués prestar al país més alt servei que aquest de màrtir. Quina vergonya per als seus jutges i per a aquells que li havien donat asill!».

Sbert, doncs, possibilista i realista com sempre, mirà de salvar tot el que era possible i es posà tot seguit en contacte amb les noves autoritats de Vichy per mirar de pal·liar les sofrences dels refugiats catalans, especialment els qui es trobaven a les residències creades per la Fundació Ramon Llull, i per assegurar la continuïtat de les tasques de la Fundació, que permetien la subsistència d'un bon grup d'intel·lectuals. La situació, però, esdevingué tan greu que l'únic camí que quedava era sortir de França abans que les coses empitjoressin encara més. Sbert desenvolupà un paper decisiu en aquest sentit, gràcies a l'entrada que tingué a la legació de Mèxic a Vichy, de la qual fou assessor, aprofitant la bona voluntat del govern mexicà, expressada el juny de 1940, d'ajudar els refugiats espanyols. Sbert va assistir des del primer dia a les converses entre França i Mèxic per a la negociació del conveni franco-mexicà

(signat el 22 d'agost de 1940), nomenat, juntament amb altres, des de Mèxic per Indalecio Prieto i Diego Martínez Barrio.

En aquell moment, Sbert —com tants altres republicans destacats— ja devia tenir problemes per a aconseguir el permís de residència a Vichy. Per aquest motiu el ministre de Mèxic, Licenciado Luis I. Rodríguez, que havia col·laborat en tot moment perquè les negociacions amb la França *pétainista* reeixissin, li va adreçar una carta, el 24 d'agost de 1940, tractant-lo de «Muy estimado y fino amigo» i fent constar que la seva ajuda era indispensable aleshores i en endavant:

«Me satisface informar a V. que el día 22 del mes en curso, mediante el cambio de cartas respectivas, los Gobiernos de Francia y de mi País, han concluido el Acuerdo relativo a la inmigración a México de los refugiados españoles que se hallan en Francia, en sus colonias y en sus protectorados.

En su virtud tendremos que desarrollar un trabajo intenso y minucioso respecto a censos, documentaciones, ayuda económica a los refugiados, etc. Por ello y tomando en cuenta la experiencia que V. posee y su conocimiento de estos problemas, he de agradecerle su valiosa cooperación como Asesor Técnico, para la cual se hace indispensable su residencia en la ciudad en que se encuentra instalada la Legación.»

Més encara, l'endemà, 25 d'agost de 1940, Luis I. Rodríguez, en qualitat de «Ministre Plenipotenciari Enviat Extraordinari» de la Legació de Mèxic a França, va certificar, en francès, que «el Professor en Dret, Enginyer Sr. Antoni Maria Sbert Massanet, està al servei de la Legació en qualitat d'Expert per a l'execu-

ció de l'Acord aconseguit el 22 d'agost entre els governs de França i dels Estats Units de Mèxic». Uns quants mesos més tard, el 19 de desembre de 1940, Rodríguez demanà, igualment per escrit, a «les autoritats franceses competents» que volguessin lliurar a Sbert «un carnet de circulació temporal per la França no ocupada», atès que s'havia de «desplaçar per les necessitats de servei de la Legació». El Ministeri de Defensa Nacional francès li atorgà, en efecte, aquest carnet, vàlid fins al 22 de març de 1941.

El dia 1 de setembre de 1940 Sbert va redactar un important «Informe acerca del Convenio franco-mexicano de 22 de agosto de 1940 y de su aplicación», en el qual tractava aspectes jurídics, aspectes econòmics i aspectes pràctics, i assenyalava que calia aconseguir urgentment «la emigració» d'unes vuit-centes persones, entre civils i militars, que els franquistes consideraven «con responsabilidades de primer grado» i dels quals volien aconseguir l'extradició, que representava l'afusellament o almenys la presó segura. La seva situació era poc segura a causa de la feblesa del Govern francès i de l'hostilitat d'alguns sectors pròxims al poder envers l'emigració espanyola. Sbert, fent servir l'experiència que tenia acumulada, proposava que la Legació de Mèxic creés un servei amb sis seccions (Assessoria tècnica, informació i correspondència; Cens i documentació (incloent-hi passaports); Assistència; Economia i Comptabilitat; Delegacions especials; Transports), que convenia organitzar tot seguit, amb l'assessorament de les persones representatives de les institucions i organitzacions republicanes espanyoles. Al cap de pocs mesos, l'1 de desembre de 1940, Sbert signà un altre Memorandum sobre la organització del Servicio Especial previsto en la cláusula 4ª del acuerdo de

11 de agosto de 1940, en el qual donava un seguit de consells pràctics per a activar l'aplicació de l'acord i fer-lo arribar a tots els interessats. En conservem encara quatre informes més, d'un gran interès per a conèixer les dificultats amb què topava l'aplicació dels acords i l'ajuda assistencial que mentrestant rebien molts refugiats, malgrat les dissensions entre els organismes republicans que actuaven a Mèxic.

Una carta de Sbert a Josep Pous i Pagès, de l'11 de setembre de 1940, ens permet de conèixer la intensitat amb què es va dedicar a aquesta feina ingrata i difícil, a vegades gairebé impossible:

«Jo passo tota la jornada a la Legació veient com fer marxar aquests complicats mecanismes psicològics, diplomàtics i burocràtics. En surto aclaparat i amb un mal humor que em consumeix per dintre. Però la Legació marxa i tots, començant pel ministre, hi posen molt bona voluntat; el ministre és actiu, tot i que és complicat de portar per uns certs complexos. Crec que arribarà a fer-nos sortir si des de Mèxic li donen prou empenta. Si és difícil posar les coses en ordre aquí, més difícil és fer-les entendre a Mèxic.

He establert, o restablert, el contacte directe amb els capítols d'allí, inclòs el més gran i gras [és a dir, Indalecio Prieto] i en tinc cartes en bons termes. D'acord amb el ministre, els he posat uns quants cables i així hem conseguit que els dos bàndols [SERE i JARE] prenguin part en el finançament. Les gestions per a utilitzar vaixells es porten ja des de la Legació, després d'haver fracassat allà. Estan en marxa des d'aquesta setmana, amb correspondència amb les legacions de Berlín i Londres i l'Ambaixada dels Estats Units. Ultra els problemes d'ordre internacional

que plantegen n'hi ha d'altres que també fan rodar el cap: trobar combustible —mazout— i proveïments. Per cada vaixell de 15.000 o 10.000 tones es necessiten de 100 a 1.500 tones de mazout, que caldrà anar a cercar fora.

Crec que tot està en bon camí, però estic molt preocupat, perquè arribar tard és un perill que no em deixa dormir sobre llorers! Estic profundament convençut de que el problema es simplificaria molt si fossin fora uns centenars, a l'entorn dels quals giren totes les intrigues per a fer fracassar el conveni. Són aquests els que interessa a algú poder guardar! També em preocupen molt els problemes econòmics que més ens afecten, i no veig manera de sortir-ne ràpidament, puix les disponibilitats mexicanes no vindran en un parell de dies i, d'altra part, el ministre vol instruccions d'allí per a saber si ha de mantenir el règim o ha d'establir-ne un altre fent tabula rasa. Com no es pot girar d'Amèrica aquí, la comissió tècnica va acordar un projecte de conveni de compensació franco-mexicà i va designar-ne una sotscomissió. El ministeri de finances és a París i trigaren vuit dies les instruccions; encara estem esperant la contraproposta! Signaria per a que s'enllestís en 15 dies!»

La correspondència de Sbert amb Pous i Pagès ens permet igualment de conèixer els problemes creixents que tenia per mantenir la residència a Vichy. Cal no oblidar que era un ex-conseller del govern de la Generalitat de Catalunya durant la guerra civil i que els representants franquistes devien demanar constantment el seu cap, com havien demanat —i en alguns casos, aconseguit— el d'altres personalitats polítiques significades, lliurades a Franco o si més no empresonades o allunyades. El 27 de setembre de 1940, Sbert comentava a Pous que

«els empipaments amb el meu sojorn continuen i certes en-vestides han coincidit amb l'oportunitat de venir-vos a veure [a Olliargues, poblet del departament de Puy-de-Dôme] i he suspès el viatge». En aquesta mateixa carta feia al·lusió al «nos- tre amic» empresonat, que devia ésser Lluís Nicolau d'Olwer, i comentava que no era «estrany que tingui dies de neurastènia: tots hi estem un xic neurastènics ara», i li reiterava les seves di- ficultats per a poder continuar a Vichy: «Avui mateix estem en un punt àlgid d'una nova escomesa d'abans d'ahir. Novament m'han invitat a marxar. El ministre se n'ha anat a Suïssa per un afer important de la Legació i estic mig penjat; demà hi puc estar del tot.» A l'hora de la veritat, després de moltes gesti- ons, aconseguí l'autorització per a continuar residint a Vichy i hi desplegà una activitat frenètica, bé que amb resultats que no sempre corresponien als seus esforços i als seus desigs.

El 26 de gener de 1941, en una de les moltes cartes a Pous i Pagès, es mostrava preocupat pel canvi de ministre de la Le- gació de Mèxic a Vichy i pel retard en els pagaments previstos, que ho complicava tot. Ell mateix, el dia 10 de març del mateix any fou confinat pel prefecte de l'Allier al poblet, fred i inhòspit, de Fay-sur-Lignon (*Fau-sus-Linhon* en occità), al departament de la Haute Loire, i hi arribà, acompanyat d'un agent francès, el 10 d'abril, procedent de Vichy. Hi havia de romandre, aïllat i enyorat, fins al 19 de març de l'any següent, mentre la seva secretària Maria Antònia Freixes continuava a Vichy, on fins al juliol de 1942 anava resolent com podia els afers pendents a la Legació de Mèxic. Per combatre la seva soledat i la seva impotència davant la nova situació, no solament llegia, passeja- va i feia classes a alguns estudiants del lloc, sinó que va com- pondre un conjunt de poemes molt diversos, que reflecteixen el

seu estat d'ànim, el seu enyorament de la pàtria i el seu neguit amorós. En reproduïm, com a mostra, l'«Oració a la pàtria»:

Estimada pàtria meva,
el meu gran amor que resta!
Conhort de la solitud,
imatge de la tendresa,
resplendent d'aquest foc
que consumeix i no crema.

Qui coneix aquest turment
del cor ardent
voltat de neu
i d'oblit?
Qui el coneix com el meu pit,
Déu meu?

Enyorada pàtria meva,
el més alt amor que resta!
Comunió dels més fidels,
refugi de desenganys,
senyera de sants afanys,
amada dels grans amors.

Qui coneix aquest miratge,
pietós guiatge
de Déu?

Qui com jo mateix,
el coneix,
Déu meu?

Dissortada pàtria meva,
el més pur amor que resta!
A la fi dels meus camins
de guerra,
guarda'm un llit de terra
sota els pins!

El 19 de març de 1942 Sbert hagué d'abandonar Fay-sur-Lignon i s'hagué de traslladar immediatament a un poblet encara més petit d'Occitània, Limogne (*Limonha* en occità), pertanyent al departament del Lot, on es trobà encara pitjor. Els seus amics francesos i catalans no deixaren de fer gestions perquè, com altres refugiats, obtingués l'autorització per a poder refer la seva vida a Mèxic, i finalment ho aconseguiren, després de moltes incerteses i moltes decepcions. Ja el 16 de juliol de 1942 féu saber a Josep Tarradellas que, «per diversos conductes», tenia «la seguretat de que fa temps que el meu visat ha estat rehabilitat i està en camí. Però no m'ha arribat encara», i li agraià que li hagués fet saber que «la família [la seva muller, el seu fill i la mare i una germana de la seva muller] podrà eixir amb mi o sense mi si vol», cosa que li «treia un gran pes de sobre». El 18 de juliol tornava a adreçar-se a Tarradellas amb notícies totalment positives:

«Acabo de rebre una comunicació dient que tinc concedit visat de trànsit pel Marroc a condició de que formi part d'una expedició de les que s'organitzen a Marsella. Dilluns aniré a la Prefectura amb un permís de l'Alcalde d'aquí i demanaré el visat i una autorització per a anar-me'n via Montpeller. Tan prompte la tingui i hagi rebut els diners de la Legació et posaré uns mots i partiré. No sé

si prest o tard puix que tant la burocràcia d'aquí com la mexicana va piano piano.»

Després de moltes vicissituds que posaren a prova els seus nervis i els de la seva muller, el 2 de setembre de 1942 va poder sortir de Limogne «amb destí a Amèrica», segons el *récépissé* francès que conservà entre els seus papers, i el 21 del mateix mes va enviar una postal de comiat a Pous i Pagès des de Casablanca, en la qual li demanava que vetllés per la continuïtat de la Fundació Ramon Llull, en contacte amb Berthaud. Ja el 30 d'agost havia adreçat una carta «oficial» en francès a Berthaud agraint-li l'ajuda que li havia donat com a secretari de la Société des Amis de la Fondation Ramon Llull i adjuntant-li un document en el qual resumia el que havia fet i podia fer encara la Fundació. A causa de la seva «pròxima partida cap a Amèrica», encarregava a Berthaud l'administració dels fons de la Societat i la continuïtat de la seva tasca sempre que calgués d'acord amb Josep Tarradellas.

A Marsella, la família Sbert partí cap a Casablanca, amb escala a Orà, el 8 de setembre de 1942 en el vaixell francès *Maréchal Lyautey*, que duia més de vuit-cents passatgers, gairebé sis-cents dels quals eren refugiats de diversos indrets de l'Estat espanyol. El 15 de setembre van arribar a Casablanca, on el 21 al matí embarcaren cap a Mèxic amb el vaixell portuguès *Nyassa*. Després de diverses escales van desembarcar definitivament a Veracruz el 17 d'octubre. Els hi reberen representants de diversos partits polítics i uns delegats de la JARE, que juntament amb la benvinguda els donaren cent pesos per a les primeres despeses.

UNA NOVA VIDA A MÈXIC

Des de l'octubre de 1942 fins a la seva mort, el 1980, Antoni M. Sbert hagué d'adaptar-se a les noves circumstàncies i lluità per guanyar-se la vida en un país estrany, sense deixar mai de pensar en la Catalunya que havia hagut d'abandonar i amb l'esperança que un moment o altre s'hi restabliria un govern democràtic que permetés un retorn a la situació anterior. Poques setmanes després de la seva arribada a Mèxic ja treballava en un laboratori, juntament amb el químic Alfons Boix, i aplicava el seu enginy —vàlid per a tota mena d'afers— en un projecte per a fabricar diversos productes químics. Més endavant fou assessor de diverses empreses i va exercir càrrecs en el Banco de la Propiedad, dirigit per Joan Casanelles, i en diversos organismes oficials mexicans. Com altres exiliats, es dedicà també a fer algunes traduccions a l'espanyol i fou professor a l'Escola d'Economia i a la de Ciències Polítiques i Socials de la Universitat Nacional Autònoma de Mèxic. Sabem que era membre de la Sociedad Mexicana de Geografía y Estadística i que el Colegio de Ingenieros Textiles de México el va nomenar membre honorari.

Al costat d'aquestes activitats, indispensables per a guanyar-se la vida per a ell i per a la seva família —augmentada aviat amb un nou fill, anomenat Josep M.—, no va oblidar les seves

dèries de sempre. Amb data de gener-febrer-març de 1943 va reprendre a Mèxic la publicació de la *Revista de Catalunya*, seguint els mateixos paràmetres dels cinc números que n'havien pogut aparèixer a París. Es tractava d'un volum gruixut que corresponia als números 99-101 de la revista, amb material en part nou i en part rescatat del que hauria hagut de sortir, en circumstàncies normals, a París. Sbert hi figurava com a secretari del consell de direcció i com a delegat general de la Fundació Ramon Llull, i a ell correspon sens dubte el pròleg, no signat, titulat «París, 1940 – Mèxic, 1943», en el qual contava la història accidentada de les vicissituds de la Fundació Ramon Llull a partir de l'ocupació de París i de «la major part de França» pels nazis alemanys i quan «la mal anomenada *revolució nacional* va enganxar la llibertat i la dignitat dels francesos a la cua del cavall d'Atila», explicava que la Fundació havia traslladat la seu a Mèxic, en recordava els col·laboradors que mentrestant havien mort —ben especialment el seu «benefactor» Lluís Companys— i explicava l'esperit de la nova etapa de la revista, que continuaria essent el mateix de sempre.

La *Revista de Catalunya* de Mèxic no fou ben rebuda per tothom i, d'altra banda, exigia un esforç de tipus personal i de tipus econòmic que no en féu possible la continuïtat. Sbert no fou capaç d'assegurar-ne la continuïtat, tot i que mai no renuncià a tornar-hi algun dia. Una mica més endavant, quan Josep Irla nomenà el primer Govern de la Generalitat a l'exili, aquest govern decidí, el setembre de 1945, l'inici d'una nova etapa de la *Revista de Catalunya* a París, amb Armand Obiols com a redactor en cap. Aquesta nova etapa, malgrat la protecció oficial de què disposava, no passaria de tres números, que continuaven apareixent sota l'empara de la Fundació Ramon Llull i amb

Berthaud com a gerent, però que no tingueren la delicadesa ni tan sols de dedicar un esment a Sbert i a la seva intervenció decisiva en la constitució de la Fundació i en la publicació de les etapes anteriors de la revista a París i a Mèxic.

A causa de la manca de suport i d'infraestructura, Sbert va oferir a l'editor Avel·lí Artís la publicació del resum d'*Història de Catalunya* de Ferran Soldevila i de Pere Bosch-Gimpera, que aparegué a Mèxic el 1946, sota el patronatge de la Fundació Ramon Llull, amb gran disgust de Ferran Soldevila. Un dels altres projectes de Sbert, la divulgació dels clàssics catalans, va donar lloc a dos volums apareguts el 1947, igualment sota el patronatge de la Fundació Ramon Llull, en una col·lecció de les Edicions de la Biblioteca Catalana, de Bartomeu Costa-Amic, tots dos prologats per Sbert mateix: el *Regiment de la cosa pública*, de Francesc Eiximenis, i el *Llibre d'amic e amat*, de Ramon Llull.

D'aleshores ençà, l'única referència pública que tenim de la Fundació Ramon Llull de Mèxic és un extens *Memoràndum en defensa de la cultura catalana*, datat el novembre de 1947 i presentat a la Segona Assemblea General de la UNESCO, reunida a Mèxic, signat per la Fundació Ramon Llull —que hi ocupa el primer lloc, representada per Sbert i per Bosch-Gimpera—, pel PEN Club Català, Secció de Mèxic, i per la Confederació d'Organitzacions Catalanes d'Amèrica.

Mentrestant Sbert, polític nat, havia trobat altres terrenys que li resultaven més temptadors per a desplegar la seva activitat. D'una manera molt especial hem de referir-nos a la seva participació, en qualitat de vocal, en la Junta Española de Li-

beración creada a Mèxic, en plena Segona Guerra Mundial, el novembre de 1943. Aquesta Junta proposava «un pacto de unitat per restaurar la República espanyola, derrocant la tirania falangista imposada mercès al auxili armat de potències estrangeres i tancant el pas a la monarquia, el seu restabliment se pretén, mitjançant pressions diplomàtiques de l'exterior que serien tan ignominioses com ho va ser aquell auxili». Hi intervenien els partits Izquierda Republicana, Partido Socialista Obrero Español, Unió Republicana, Esquerra Republicana de Catalunya i Acció Catalana Republicana, que propugnaven un pacte basat «en la més absoluta fidelitat a tots els principis» de la Constitució espanyola de 1931 i als «Estatuts de ella derivats, comproment-se els partits aliats a sosteners-los mentre Espanya, en plena sobe­rania, no decideix que han de reformar-se». Tots aquests partits volien «un règim genuinament democràtic, conforme a les línies de la carta del Atlàntic, lema de les Nacions Unides, a les quals venim prestant sincera i calurosa adhesió a partir del 3 de setembre de 1939, sense que en cap instant ni en cap ocasió haguem cedit el fervent desig de la seva victòria, que també serà nostra, ja que som els primers a haver patit les brutales­sades del nazifascisme i els primers a haver vessat torrents de sang per rebutjar-lo».

Aquesta Junta era fruit en bona part de les gestions d'un amic íntim de Sbert, Josep Andreu i Abelló, i va actuar fins a la seva dissolució, després de la constitució del Govern de la República espanyola a l'exili presidit per José Giral, l'agost de 1945. Durant aquest temps es va reunir cent trenta-cinc vegades i va fer públics diversos manifestos, el primer dels quals, del 21 de

desembre de 1943, s'adreçava a «la opinión española y a la de todos los pueblos en lucha contra el totalitarismo para reivindicar el régimen que España se dio libremente el 14 de abril de 1931» i es negava explícitament a reconèixer una monarquia preconitzada per «un príncipe banderizo y faccioso» i patrocinada pel contrabandista Joan March.

Potser l'episodi més rellevant de la Junta —i sens dubte el més important de la intervenció que hi tingué Sbert— fou la seva participació en la Conferència Fundacional de les Nacions Unides a San Francisco, l'abril de 1945, amb la presentació d'un extens memoràndum on apel·laven «a las naciones concurrentes a dicha Asamblea para que se tenga en cuenta el caso especialísimo de España». Aquest memoràndum, redactat en espanyol, en francès i en anglès, volia ésser «un breve registro de actos indestructibles y de palabras imborrables, reveladores de la repulsiva significación del régimen falangista y de sus vergonzosos antecedentes», resumits en onze punts.

Sbert tingué una participació destacada en la defensa d'aquest memoràndum i Félix Gordón Ordás assegura que només ell i Sbert eren optimistes respecte als resultats finals de les seves gestions, mentre que tant Álvaro de Albornoz com Indalecio Prieto tenien els «ánimos decaídos» i els van deixar tots sols a la Conferència. De fet, amb la col·laboració decisiva de la Delegació de Mèxic i amb l'ajuda de la Delegació dels Estats Units, aconseguiren, segons un telegrama enviat al president de Mèxic, que «quede cerrada la entrada en el Organismo Internacional al régimen impuesto en España por la ayuda militar del Eje».

En tornar a Mèxic, Sbert se sentia eufòric i el 21 de juliol de 1945 va parlar durant dues hores, a l'Orfeó Català, de la Conferència a la qual acabava d'assistir, ple d'esperança en un esdevenidor que li permetés un retorn ràpid a Catalunya. Sbert hi deixà ben clar que no havia renunciat a la seva catalanitat, posada en quarantena pels seus adversaris, que abundaven dins el bigarrat i complex món de l'exili:

«És així que he anat a San Francisco. Hi he anat com a català, sense cap renunciament i sense perdre cap oportunitat de dir quin és el nostre ideal patriòtic. He estat allí com el català catalanista de la J.E.L., amb les quatre barres al pit, com les porto al cor. Delegats, periodistes, columnes de diaris en són testimonis, si els heu menester.

He anat a treballar contra el poder que esclavitzava el nostre poble. Des que la J.E.L. fou constituïda ha lluitat amb eficàcia evident, segons un pla meditat i aprofitant totes les avinenteses. Des de la declaració de Jalta hem afirmat que calia treballar per a una declaració oficial que considerés el règim d'Espanya com un satèl·lit de l'Eix. Així ho diguérem públicament en un manifest l'endemà de la declaració de Crimea. Així ho demostrarem abastament en un memorandum adreçat un mes abans a tots els governs de les Nacions Unides per conductes oficials i diplomàtics que no han destinat al cove la nostra informació.»

Gordón Ordás explica la profunda decepció que va tenir en saber que les activitats de la Junta Española de Liberación havien de cessar. Sbert devia tenir els mateixos sentiments i devia veure amb pena que l'aïllament de Franco propugnat per

l'ONU no provocava el canvi de règim que hauria desitjat. En un altre ordre de coses, ens consta també que no combregava amb l'orientació seguida pel president Irla i per un sector d'Esquerra Republicana de Catalunya, partidaris de la col·laboració amb el PSUC.

En adonar-se que se li tancava el camí de la política directa, va intervenir en diverses associacions que agrupaven professors universitaris. El 1946 i el 1949 figura com a tresorer de la Unión de Intelectuales Españoles en México, i el juliol del mateix any 1949 presidia la junta directiva central de l'Agrupación de Universitarios Españoles. Es dedicà igualment al Colegio Madrid de Mèxic, obert per la JARE el 1941 i arribà a ser-ne president de la junta de govern.

Amb l'ajuda del Govern espanyol a l'exili de José Giral va fundar un *Semanario Republicano independiente*, titulat *España Nueva*, que defensava els ideals que havia propugnat des de la Junta Española de Liberación. Es tractava d'una revista de gran format, que va durar deu anys (1945-1955) i on no faltaren articles importants referents a Catalunya i als seus problemes.

Segons Antoni Marimon i Manel Santana, *España Nueva* era la continuació d'un setmanari anterior, òrgan de la JEL, titulat simplement *España*, que va començar el desembre de 1943, sota la direcció de Manuel Alvar, i va publicar el seu darrer número l'agost de 1945. Antoni M. Sbert formava part del consell de redacció. La revista ens informa d'un viatge que va fer a Cuba el 1944 amb la finalitat de fer propaganda de la JEL i d'obtenir suport dels catalans que s'hi havien establert.

El setmanari *España Nueva* anava associat a una altra activitat d'Sbert: la direcció del Centro de Información Ibero-Americana, de Mèxic, D.F., un servei d'informació a les ordres del Govern de la República espanyola a l'exili que recollia notícies de tipus polític, redactava informes, es relacionava amb la premsa i fins i tot donava suport als membres del govern per preparar discursos o documents.

L'HOME DE TARRADELLAS

Des dels anys de la guerra civil, Antoni M. Sbert va treballar amb Josep Tarradellas i va continuar al seu costat tant durant l'exili a França com durant l'exili a Mèxic. Ens consta que alguna vegada Tarradellas es mostrà reticent envers Sbert a causa de la seva filiació maçònica i de les seves relacions amb els polítics espanyols, però es veié obligat a refiar-se'n per a poder mantenir les seves posicions dins les importants colònies catalanes de Mèxic, fins al punt que, en redactar les seves memòries, arribà a dir que Sbert fou sempre «un representant personal» seu a Mèxic.

Sbert va propugnar sempre la unitat entre les forces catalanes a l'exili, liderada pel grup hegemònic durant la Segona República, és a dir, Esquerra Republicana de Catalunya. Es tractava en certa manera d'una utopia irrealitzable, com ell mateix escrivia a *El Poble Català* el 9 de febrer de 1940, «en aquests temps en què hi ha tants candidats, àdhuc a la Presidència de la Generalitat», però això no va impedir que continués defensant la seva «concepció de la política nacional», com ho féu, per exemple, el setembre-desembre de 1947 des de *La Humanitat* de Mèxic:

«PRIMER: Mantenir la Generalitat de Catalunya a l'exili mentre no pugui ser restablerta en el territori català, com a institució cab-

dal de Catalunya, restaurada el 1931, i anterior i independent del sistema constitucional espanyol del 1931. SEGON: Mantenir i enfortir a l'exterior una organització cultural catalana —com la Fundació Ramon Llull— totalment al marge de les lluites polítiques i jerarquitzada, amb fi que pugui tenir el suport del més ampli sector de l'opinió, qualsevol que sigui l'abast polític del catalanisme llur, i principalment de les Illes Balears i Províncies Valencianes. TERCER: Reorganitzar la nostra acció política a l'interior vers un moviment nacional per una Catalunya lliure, dintre una comunitat de pobles lliures.»

Sbert i Tarradellas, per sobre de possibles discrepàncies, estaven d'acord en els temes essencials i s'escriuen amicalment expressant la por que els feien alguns projectes del president Irla, influït per Pi-Sunyer i per Joan Sauret. No és estrany, doncs, que quan el 5 d'agost de 1954 es va celebrar, a l'Ambaixada espanyola de Mèxic, una sessió extraordinària del Parlament de Catalunya per elegir el successor del president Irla, que havia dimisit el 7 de maig del mateix any, Sbert resultés decisiu per a l'elecció de Josep Tarradellas com a nou president de la Generalitat a l'exili. Ell mateix i el procurador general de Catalunya, Ot Duran d'Ocon, havien elaborat prèviament un informe que defensava la legalitat dels decrets del president Irla, a partir dels quals es va iniciar el procediment per a la nova elecció.

D'aleshores ençà Sbert va donar el seu suport a Tarradellas, que al maig de 1956 visità Mèxic i hi nomenà Sbert «delegat general» seu. Tarradellas mateix, el 6 de juny de 1956, escrivia a Sbert fent-li arribar «una vegada més» el seu cordial agraïment per «totes les atencions durant la meua estada en aquest Mèxic tan inoblidable». Li agraïa alhora els seus «consells, que es-

tigueu segur que no deixaré de tenir en compte», i li expressava «tot el meu sincer reconeixement per haver acceptat el càrrec que vàreig tenir l'honor d'oferir-vos, el qual estic segur permetrà a la nostra Institució realitzar una tasca més eficient».

El desembre de 1958 Tarradellas féu un altre viatge a Mèxic, per al qual Sbert li va fer arribar mil pesos mexicans, a través del «Patronat Pro Patria», i al gener de 1959 li ho agràia i posava en relleu que aquest viatge li havia «permès posar-me en contacte amb vós i amb tots aquells catalans que aspiren com nosaltres mateixos a realitzar una tasca eficient per a veure el triomf dels nostres ideals».

Al maig de 1959, a petició de Tarradellas, signà, en qualitat de membre numerari del Tribunal de Garanties Constitucionals de la República Espanyola, un dictamen, publicat a *La Humanitat* de Mèxic el 30 d'agost del mateix any en el qual —contra l'opinió del seu antic protector Josep Quero i Molares— defensava la continuïtat de Tarradellas en la Presidència de la Generalitat fins que es constituís legalment un nou Parlament. No cal dir que Tarradellas agràia de tot cor el seu gest i li donà moltes mostres de la seva gratitud i de la seva confiança. El 28 de maig de 1960 va declarar oficial el Patronat Pro-Pàtria, constituït a Mèxic com a associació privada el 19 de novembre de 1954, amb la finalitat de cooperar amb la Generalitat, i en nomenà Sbert president, cosa que donà lloc a nous intercanvis epistolars.

Encara el 1963, Sbert va mantenir una interessant correspondència amb Dionisio Ridruejo, antic falangista que havia passat a l'oposició contra el règim de Franco i que en aquell moment

residia a París. En una carta mecanografiada del 2 d'agost de 1963 —que conec, com la resta, gràcies a la generositat de Jordi Amat— Sbert li expressava la seva voluntat sincera i constant de diàleg i li feia arribar uns suggeriments en nom «del FUE», és a dir, d'antics companys de la Federación Universitaria y Escolar que va liderar en els anys de la seva joventut, els quals es retrobaren a Mèxic i estaven «unidos por una lealtad tradicional en nuestro grupo y una actitud de mutuo respeto a nuestras discrepancias, con una común voluntad de trabajar en lo que nos une, que es lo fundamental».

El 24 de gener de 1964 Sbert signà un llarg informe mecanografiat, titulat «Esquema de la oposición catalana», que féu arribar igualment a Ridruejo, en el qual es pronunciava clarament a favor del president Tarradellas:

«Desde el exilio el Presidente Companys consideró fundamental, en primer término, asegurar la supervivencia de la Generalidad como Institución representativa de Cataluña, tanto si sobrevivían las Instituciones republicanas de España como si éstas se desintegraban; e inmediatamente liquidó al Gobierno o Consejo Ejecutivo, considerando que éste, sin territorio ni jurisdicción, no podía ejercer ninguna de sus funciones esenciales, salvo las de protección y asistencia a los catalanes exilados, para lo cual designó a dos Consejeros (Tarradellas y Sbert) y a propuesta de éstos nombró a los representantes en los organismos españoles de ayuda a los emigrados (Nicolau d'Olwer, J. Aguadé, Ragasol, Andreu Abelló y A. Escofet) y creó un Consejo presidido por Pompeu Fabra, cuyos miembros fueron designados a título personal, sin representación ni mandato de los partidos políticos ni de las sindicales, con la misión principal de procurar la concordia

entre los catalanes para la defensa de los derechos nacionales de Cataluña. El estado de guerra en Francia y la ocupación alemana interrumpieron poco después la labor de este Consejo y se organizó otro en Londres, presidido por Carles Pi Sunyer, que se disolvió cuando se restablecieron en Francia las libertades constitucionales y el Sr. Irla asumió interinamente la Presidencia de la Generalidad como Presidente del Parlamento de Cataluña. Esta interinidad terminó con la elección, en agosto de 1954, de Josep Tarradellas, votada por la mayoría absoluta de los diputados al Parlamento catalán en ejercicio, reunidos en la Embajada de España en la ciudad de México, a estos solos efectos declarada territorio catalán al amparo de la extra-territorialidad otorgada por el Gobierno de México al recinto de dicha Misión, propiedad del Estado español. Antes, Josep Tarradellas, Delegado del Presidente Irla, realizó, propuso y gestionó las candidaturas de [Pau] Casals, [Carles] Pi Sunyer y [Lluís] Nicolau d'Olwer, que por diversos motivos (Casals, porque no quiere aceptar ningún cargo político; Pi Sunyer, por haber adquirido la ciudadanía venezolana y Nicolau d'Olwer, la mexicana) no fueron aceptadas por los interesados. Refrendaron la elección de Tarradellas diputados de todos los partidos representados en el Parlamento, incluso de la Lliga Regionalista en el exilio y en el interior, que la ratificaron expresamente por escrito; el único voto en contra fue de un diputado militante en la Esquerra. En virtud de lo dispuesto en el Estatuto y Leyes concordantes el Presidente es elegido por tiempo indeterminado [...] aunque está obligado a dimitir cuando el Parlamento le niegue «explícitamente» su confianza y cuando se elija un nuevo Parlamento, pudiendo ser indefinidamente reelegido. Por tanto, es en vano que se impugne la validez y vigencia de la elección, mientras tenga el apoyo de la mayoría absoluta de diputados. En cambio el Presidente puede negar la validez y le-

gitudinal de la representació que se atribueix tal o qual Consejo integrat per persones respectables i més o menys representatives, cuya designació no revela de una manera explícita la representació que ostentan perquè els partits en la clandestinitat no poden reunir a seus militants, ni siquerra conèixer i reclutar a seus afins. Esta carencia de representació és particularment notoria en qui actua actualment com a representant de la Esquerra en el Consejo que preside Don Claudi Ametlla, perquè caracteritzats militants en el interior de este partido, inclusive els presos i processats per tractar de reorganitzar-lo, han protestat reiteradament contra esta representació, que otorgó desde París el ex-Secretario General interino de la Esquerra, desautoritzat per el último Directorio elegit en 1938 i per la majoria de los diputats a Cortes i del Parlamento catalán a consecuencia de su desafortunada actuación i de su deslealtad con Tarradellas, titular de la Secretaría General de la Esquerra, al que debe tal interino su nombramiento con motivo de haber sido elegit Tarradellas Presidente de la Generalitat i residir en Guadalajara (México) el Secretario General Adjunto, elegit en Catalunya, Antonio Escofet, a qui corresponde la suplencia.»

La millor prova de la bona sintonia entre Tarradellas i Sbert fou la presència d'Sbert a Barcelona l'octubre de 1977, fent-li costat quan prengué possessió del càrrec de president de la Generalitat de Catalunya, després de dures negociacions amb el president Adolfo Suárez. Poc després, el 30 de gener de 1978, el Consell executiu de la Generalitat de Catalunya recuperada va reconèixer «el dret a una assignació excepcional per la gència del pressupost de l'any en curs, als exconsellers de la Generalitat que són vius», entre els quals «Antoni Sbert», que només se'n pogué beneficiar un parell d'anys. El 1977 també

féu una ràpida visita a Mallorca i prometé de tornar-hi aviat. Hi tornaren, però, les seves cendres, dipositades per la família al cementiri de Palma, una ciutat que no ha honorat encara com mereix un dels seus fills més il·lustres.

NOTA BIBLIOGRÀFICA

En línies essencials aquest resum biogràfic procedeix del meu llibre *Antoni M. Sbert, agitador, polític i promotor cultural* (Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2000), complementat en diverses obres posteriors: *Escriptors i erudits contemporanis. Segona sèrie* (Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001), *Aspectes de la guerra civil a les Illes Balears* (Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002), *Sobre Georges Bernanos i altres temes polèmics* (Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2004) i *Escriptors i erudits contemporanis. Setena sèrie* (Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2007).

He tingut en compte igualment el treball de síntesi d'Antoni Marimon Riutort i Manel Santana Morro, *Els exiliats. Refugiats i exiliats de les Illes Balears a causa de la Guerra Civil del 1936-1939 i de la immediata postguerra* (Palma, Hiperdimensional, 2006). Encara que no el faig servir expressament, a causa del caràcter sintètic d'aquesta biografia, vull esmentar l'important llibre de Ferran Soldevila, *Els dietaris retrobats (1939-1943)*, a cura d'Enric Pujol (València, Tres i Quatre, 2007), amb nombroses i interessants referències a Sbert.

ÍNDIX ONOMÀSTIC

Aguadé (o Aiguader) i Miró, Jaume	39, 72
Albornoz Liminiana, Álvaro de	65
Alcover i Sureda, Antoni Maria (Mosén)	12
Alfons XII	7
Alfons XIII	8, 15
Alfonso Vidal, Robert	32
Alomar i Vilallonga, Gabriel	10, 16, 20, 21
Alvar, Manuel	67
Amat i Teixidó, Jordi	72
Ametlla i Coll, Claudi	74
Andreu i Abelló, Josep	37, 50, 51, 64, 72
Arderiu i Voltas, Clementina	49
Artís i Gener, Avel·lí (Tisner)	63
Azaña Díaz, Manuel	17
Bassa, Guillem	26
Bayo Giroud, Alberto	24, 25
Bellido, Jesús	14
Benet i Morell, Josep	27
Bernanos, Georges	27
Berthaud, Pierre-Louis	46, 50, 60, 63
Boix i Vallicrosa, Alfons	61
Bosch i Gimpera, Pere	29, 31, 33, 38, 49, 63
Cabrit, Guillem	26

Callao Mínguez, Josefina.....	21
Cambó i Batlle, Francesc.....	14, 25, 42
Casals i Defilló, Pau	73
Casanelles i Ibarz, Joan	61
Colom, Joanot.....	10, 26
Companys i Jover, Lluís.....	7, 8, 9, 13, 18, 23, 30, 32, 33, 34, 37, 38, 39, 40, 52, 62, 72
Costa-Amic, Bartomeu.....	63
Duran d'Ocon, Ot.....	70
Eiximenis, Francesc.....	63
Escobar Huertas, Antonio	23
Escofet i Pasqual, Antoni.....	72, 74
Esterlich i Artigues, Joan	14, 25
Fabra i Poch, Pompeu.....	46, 47, 48, 51, 72
Ferrà i Juan, Miquel.....	11, 20, 29
Franco Bahamonde, Francisco.....	56, 66, 71
Freixes i Jover, Maria Antònia.....	32, 50, 57,
Galí i Coll, Alexandre	20
Gassol i Rovira, Bonaventura	18, 19, 29, 30, 31, 49, 51
Gay, Simona.....	49
Gerhard i Ottenwaelder, Carles.....	32, 34
Giral Pereira, José.....	64, 67
Gordón Ordás, Félix	65, 66
Gutiérrez Santa Marina, Luys Narciso Gregorio	23
Irla i Bosch, Josep	62, 67, 70, 73
Jaume I El Conqueridor.....	7, 12
Jiménez Arenas, Francisco.....	20
Lloses, Pere	12
Llull, Ramon	7, 10, 12, 24, 26, 63
Macià i Llussà, Francesc.....	15, 16
March i Ordinas, Joan.....	19, 65

Marimon Riutort, Antoni.....	67, 77
Martínez Barrio, Diego.....	53
Massanet i Ochando, Joan.....	7
Massanet i Verd, Antoni Maria.....	7
Maura y Montaner, Antonio.....	11
Moles Caubet, Antoni.....	29
Montserrat, Mossèn	23
Morell i Bellet, Josep.....	12
Mussolini, Benito Amilcare Andrea.....	24
Negrin López, Juan	33
Nicolau d'Olwer, Lluís.....	47, 51, 57, 72, 73
Obiols, Armand (pseudònim de Prat i Esteve, Joan).....	50, 62
Orliach, A. (Monsieur).....	49
Pi i Sunyer, Carles.....	29, 31, 32, 33, 37, 38, 70, 73
Pi i Sunyer, Santiago.....	39
Pons i Marquès, Joan.....	11
Portela Valladares, Manuel	20
Pous i Pagès, Josep.....	39, 40, 43, 52, 55, 56, 57, 60
Prat i Esteve, Joan (veure Obiols, Armand)	
Prieto Tuero, Indalecio	53, 55, 65
Primo de Rivera y Orbaneja, Miguel.....	8, 9, 10, 12, 15
Primo de Rivera y Sáenz de Heredia, José Antonio.....	8
Pujol i Casademon, Enric.....	77
Quero i Morales, Josep.....	29, 71
Ragassol i Sarra, Eduard	39, 72
Riba i Bracons, Carles.....	21, 43
Ridruejo Jiménez, Dionisio	71, 72
Rodoreda i Gurguí, Mercè.....	50
Rodríguez, Luis I.	53, 54
Roques, Marius.....	48
Rosselló-Pòrcel, Bartomeu.....	20, 21

Rovira i Virgili, Antoni	18, 49, 51
Royo Gómez, José.....	17
Rubió i Balaguer, Jordi.....	31
Rubió i Tudurí, Marià.....	18, 34
Samper i Marquès, Baltasar.....	49
Santana Morro, Manel.....	67, 77
Sauret i Garcia, Joan.....	70
Sbert i Callao, Antoni	7, 21, 27
Sbert i Callao, Josep Maria.....	61
Serra i Hunter, Jaume.....	39, 49
Soldevila i Zubiburu, Ferran.....	49, 51, 63, 77
Soria y Mata, Arturo.....	11
Soula, Camille.....	43
Suárez González, Adolfo.....	74
Tarradellas i Joan, Josep.....	7, 32, 37, 38, 59, 60, 69, 70, 71, 72, 73, 74,
Vilanova i Vila-Abadal, Francesc.....	29
Vives i March, Joan Lluís.....	51
Xirau i Palau, Josep.....	29

ÍNDIX D'ORGANITZACIONS

Acció Catalana Republicana.....	64
Acción Republicana.....	17
Agrupación de Universitarios Españoles	67
Amics de la URSS	34, 35
Amics de l'Espanya Republicana.....	35
Associació Intel·lectual per a la Defensa de la Cultura.....	34
Associació per la Cultura de Mallorca	12
Centro de Información Ibero-Americana.....	68
CNT (Confederació Nacional del Treball).....	33
Colegio de Ingenieros Textiles de México	61
Comissió Assessora d'Ajuda als Refugiats	34
Comissió de les Lletres Catalanes.....	31
Comitè de Professors, Estudiants i Obrers.....	29
Comitè d'Edicions Catalanes	31
Comitè Nacional dels Amics de la Unió Soviètica.....	35
Confederació d'Organitzacions Catalanes d'Amèrica.....	63
Entr'aide Universitaire Internationale.....	10, 35, 44
ERC (Esquerra Republicana de Catalunya)	13, 16, 18, 37, 38, 39, 40, 64, 67, 69, 73, 74
Falange Española	8
FIRPE (Federación de Izquierdas Republicanas Parlamentarias Españolas).....	17

FUE (Federación Universitaria y Escolar).....	8, 9, 10, 11, 13, 15, 21, 27, 72
FUHA (Federación Universitaria Hispano-Americana).....	8
Fundació Ramon Llull.....	37, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 50, 51, 52, 60, 62, 63, 70
Fundación Universitaria Española.....	27
IASUEC (Institut d'Acció Social Universitària i Escolar de Catalunya).....	19, 20, 21, 29
Institució de les Lletres Catalanes.....	31, 44
Institut d'Art et d'Archéologie de París.....	42
Institut d'Estudis Catalans.....	12, 47
Institut d'Estudis Internacionals i de Dret comparat.....	29
Izquierda Republicana.....	64
JARE (Junta de Auxilio a los Republicanos Españoles).....	47, 55, 60, 67
JEL (Junta Española de Liberación).....	63, 64, 65, 66, 67
Junta de Relacions Culturals.....	32, 42
Lliga Regionalista.....	18, 73
ONU (Organització de les Nacions Unides).....	65, 66, 67
Orfeó Frederic Mistral.....	49
Patronat Pro Patria.....	71
PEN Club Català, Secció de Mèxic.....	63
PSOE (Partido Socialista Obrero Español).....	64
PSUC (Partit Socialista Unificat de Catalunya).....	38, 67
SERE (Servicio de Evacuación de los Refugiados Españoles).....	39, 47, 55
Servei de Biblioteques del Front de Guerra a Catalunya.....	31
SIM (Servicio de Información Militar).....	33
Sociedad Mexicana de Geografía y Estadística.....	61
Societat Arqueològica Luliana.....	12
Société des Amis de la Fondation Ramon Llull.....	45, 48, 60

Unión de Intelectuales Españoles en México.....	67
Unión de Profesores Universitarios Españoles	29
Unión Patriótica.....	12
Unión Republicana.....	64
Universitat de Tolosa de Llenguadoc.....	43
Universitat Industrial de Barcelona.....	11
Universidad Nacional Autónoma de México	61

ÍNDIX DE PUBLICACIONS PERIÒDIQUES

Almanac de les Lletres.....	11
El Obrero Balear	25
El Poble Català.....	69
España.....	67
España Nueva (Semanario Republicano Independiente)....	67, 68
La Gaceta Literaria.....	13
La Humanitat.....	19, 38, 39, 69, 71
La nostra terra.....	12
La Publicitat.....	24
Mirador	14
Quaderns de la «Fundació Ramon Llull»	48
Revista de Catalunya	40, 42, 46, 47, 48, 50, 51, 62, 63

Antoni Maria Sbert i Massanet

(Palma, 1901 - Ciutat de Mèxic, 1980)

Polític, agrònom i promotor cultural.

Dirigent del moviment estudiantil contra la dictadura de Primo de Rivera, fou fundador i president de la Federació Universitària Escolar (FUE).

Fundador d'Esquerra Republicana de Catalunya, formà part de les Corts constituents del 1931 i del Tribunal de Garanties Constitucionals. Fou nomenat director de l'Institut d'Acció Social Universitària i Escolar.

Durant la Guerra Civil, fou conseller de Cultura i de Governació i Assistència Social de la Generalitat de Catalunya.

Ja a l'exili, impulsà la Fundació Ramon Llull des de França. El 1942 s'instal·là a Mèxic, on formà part de la Junta de Auxilio a los Republicanos Exiliados i fou el representant de la Generalitat.

Josep Massot i Muntaner (Palma, 1941)

Llicenciat en Filologia Romànica per la Universitat de Barcelona. El 1962 entra al Monestir de Montserrat on és ordenat prevere el 1971. Director de les Publicacions de l'Abadia de Montserrat i de les revistes *Serra d'Or* i *Randa*. Doctor *honoris causa* per la Universitat de les Illes Balears.

